

UNIVERZITA KARLOVA

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Jakub Adamus

**Katolická mírová hnutí 1948-1968
v Československu
s důrazem na osobu Josefa Plojhara**

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Jan Randák Ph.D.

Praha 2017

Bibliografický záznam

ADAMUS, JAKUB. *Katolická mírová hnutí 1948-1968 v Československu s důrazem na osobu Josefa Plojgara*. Praha, 2017. 95 s. Diplomová práce Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jan Randák Ph.D.

Abstrakt

Účelem diplomové práce je zmapovat činnost a organizaci katolických mírových hnutí v Československu mezi roky 1948-1968, konkrétně pak tzv. Celostátního mírového výboru, Velehradského výboru a Mírového hnutí katolického duchovenstva a zasadit je do širšího rámce tzv. mírové ideologie. V práci bude kladen důraz na osobu Josefa Plojgara, který stál v čele těchto hnutí a reprezentoval křídlo tzv. vlasteneckých kněží.

Abstract

Aim of this thesis is to explore the activities and hierarchy of the Catholic peace movement in czechoslovakia during the years 1948–1968, especially the so called national peace board, Velehrad board and Peace movement of catholic clergy in comparison with overall the so called peace ideology. The Josef plojhar will be accented in the thesis, he was the head of these movements and also he represented the wing of so called patriotic priests.

Klíčová slova

Hnutí, mír, katolicismus, Československo, kněz, ideologie, bojovník, perzekuce, komunismus, papež, stát, rezoluce, kultura, zákon

Keywords

Movement, peace, catholic, Czechoslovakia, priest, ideology, fighter, persecution, communism, pope, state, resolutions, culture, law

Rozsah práce: 166 076 znaků

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Jakub Adamus

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval několika lidem, díky kterým jsem byl schopen celou diplomovou práci napsat. Poděkování patří panu doktorovi Randákovi za vedení práce a velmi cenné připomínky a rady. Paní Tereze Houškové za celkovou korekturu práce. A naposledy Zuzaně Jílkové za trpělivost, kterou se mnou měla v průběhu psaní.

Obsah

1.	Úvod.....	8
2.	Historie mírového hnutí	11
2.1.	Předválečná mírová hnutí.....	12
2.2.	Poválečná mírová hnutí.....	14
3.	Mír jako státoporný prvek	23
3.1.	Podpisové akce za mír.....	25
3.2.	Zákon č. 165/1950 Sb., na ochranu míru	28
4.	Zpívám zpěv míru – symbolika míru a její role v kultuře	31
5.	Katolická akce.....	43
5.1.	Organizační řád Katolické akce	46
5.2.	Katolická akce jako mírové hnutí	48
6.	Akce V – Konference na Velehradě	50
6.1.	Vzhůru na Velehrad!	51
6.2.	Proč Velehrad?	54
6.3.	Průběh a závěrečný účet.....	56
7.	Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva.....	59
7.1.	Hnutí vlasteneckých kněží	61
8.	Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva.....	63
8.1	Předsednictvo a organizace CMV KD	65
8.2	Funkce a náplň CMV KD	67
8.3	60. léta a III. Celostátní sjezd katolického duchovenstva	70
8.3.1	III. Celostátní sjezd mírového výboru katolického duchovenstva.....	74
8.4	Zánik Mírového hnutí katolického duchovenstva aneb Jozífku, odíd!	78
9.	Katolická mírová hnutí v Polsku a Maďarsku	81
10.	Josef Plojhar, vlastenecký „kněz“	84

11. Závěr	87
Seznam literatury	90
Seznam zkratk	94

1. Úvod

Téma katolického mírového hnutí je z pohledu dnešní historiografie vnímáno a prezentováno jako jakýsi vedlejší produkt, který doprovázel historii vztahů mezi státem a církví za komunistického režimu. O tom hovoří i naprosto žalostný stav odborné literatury na dané téma. Hnutí je vnímáno jako nepovedený projekt několika osob ochotných spolupráce s představiteli režimu a z tohoto důvodu na něj není nahlíženo v širších souvislostech a bez předsudků, jak by si zasloužil. Bohužel v odborné literatuře a historii na téma církve za komunismu převažuje tradiční model konstantní perzekuce a likvidace církve a mimo tento diskurs odborná literatura často nevystupuje.¹ V případě bádání na téma aktivní spolupráce kněží je zpracováno hlavně hnutí *Pacem in Terris*, které bylo přímým následovníkem Mírového hnutí katolického duchovenstva. Tato diplomová práce na téma mírových katolických hnutí v období 1948–1968 se snaží především ukázat, že tato hnutí nebyla projektem několika osob, ale že byla součástí mnohem širší strategie, se kterou pracovali představitelé režimu. Jejím cílem bylo využití mírové ideologie jako nástroje ovládnutí myšlení lidí, vytváření pozitivního obrazu sebe sama, legitimizace režimu a participace na jeho budování.

Cílem mé práce je tedy představit Mírové hnutí katolického duchovenstva jako prostředek a současně výsledek širší strategie, poukázat na to, že hnutí nevzniklo nahodile, ale bylo součástí souvislého procesu, který zanechával stopy ve všech oblastech veřejného života. Na začátku výzkumu jsem si také položil otázku, zda náplň Mírového hnutí byla totožná s ostatními profánními organizacemi, jako byl například Československý výbor obránců míru, nebo sledoval jiné cíle, jako třeba ovládnutí církevních struktur, využití duchovních jako režimních agitátorů ve prospěch legitimizace komunistické vlády a v neposlední řadě vznik církve národní.

V souvislosti s tím se v práci příliš neztotožňuji s konceptem trvalé perzekuce, ale pracuji s konceptem Martina Sabrowa a jeho myšlenkovým světem socialismu. Právě ideje, s nimiž Sabrow pracuje, ozřejmují situaci mírového hnutí, dávají mu příslušný kontext a zasazují ho do systému socialismu jako režimu plného představ, rituálů a praktik všedního života. Na základě tzv. legitimizačních strategií, díky kterým

¹ Takovým příkladem je například Václav Vaško a jeho *Dům na skále*, který tvoří tři samostatné knihy s podtituly *Církev zkoušená*, *Církev bojující* a *Církev vězněná*.

komunistický režim ospravedlňoval svoji vládu, se pak snažím ukázat mírové hnutí jako typický příklad oné strategie.

Současná historiografie se tomuto tématu příliš nevěnuje. Jedinou knihu týkající se přímo mírového hnutí katolického duchovenstva napsal Pavol Jakubčín – *Pastieri v osídlach moci*. Tento titul se však týká situace na Slovensku a neřeší tak realie na českém území. Další autoři věnující se církevní historii, jako například Stanislav Balík a Jiří Hanuš, ve své obsáhlé knize *Katolická církev v Československu 1945–1989* věnují tomuto tématu pouhé dvě stránky. Václav Vaško je pak svém díle trochu obsáhlejší, ale jeho závěry jsou často ovlivněny jeho životním osudem. Co se týče popisné formy a faktografie, nejobsáhleji o problematice referuje Karel Kaplan, problémem je, že jeho texty nenabízí hlubší myšlenkové analýzy dílčích otázek a témat.

Ve své práci pracuji jednak s odbornou literaturou, ale také s různými periodiky a články. V případě popisu zahraničních mírových hnutí jsem využíval zahraniční literaturu převážně francouzské provenience. Pro svůj výzkum jsem provedl důkladné archivní bádání, avšak v tomto bodě si současně uvědomuji jistou podmíněnost své práce. Vzhledem k tomu, že jsem nenašel souborný fond, který by shromažďoval materiály týkající se katolického mírového hnutí, bylo nutné hledat archiválie v ostatních fondech. Z velké většiny se výzkum omezil na prameny státní provenience. Mezi nimi jsem prošel například fond Státního úřadu pro věci církevní, ministerstva školství a kultury, ministerstva vnitra, KSČ – Ústřední výbor 1945–1989 a další. Pro regionální sondu jsem využil SOA Třeboň, kde jsem prošel materiály krajské církevní komise, sledování církevního života a všeobecné církevní politiky. Dále jsem pracoval s různými dobovými periodiky, převážně s Rudým právem, a v ostatních člancích mi pomohl fond MZV – výstřižkový archiv. Audiovizuální materiály jsem čerpal z archivu České televize a ČTK. Nedílnou součástí mi byla dosti obsáhlá dobová literatura zabývající se mírovou tematikou. Neexistence jednotného fondu ztížila bádání, ale i tak věřím, že jsem byl schopen zrekonstruovat téma mírového hnutí katolického duchovenstva k pochopení a zodpovězení cílové otázky práce.

Práce je tematicky rozdělena do dvou bloků. První sleduje všeobecně historii mírového hnutí, kde se vzala a utvářela. Zde je milníkem 2. světová válka, která proměnila charakter tzv. boje za mír. V dalších dvou kapitolách se věnuji ideologii míru v Československu: jakým způsobem se projevovala a konstitovala ve veřejném

prostoru. Druhý blok se věnuje církevním československým mírovým hnutím. Zde je pozornost upřena především na pozici římskokatolické církve a pomíjí tak jiné církevní proudy. Důvodem pro to je majoritní postavení římskokatolické církve v Československu vůči jiným, například evangelickým. Samostatná kapitola se pak věnuje osobě Josefa Plojgara, který hrál nejdůležitější roli v rámci tzv. Mírového hnutí katolického duchovenstva, a celkové situaci katolické církve v Československu.

2. Historie mírového hnutí

Pokud se diplomová práce věnuje tématu Mírového hnutí katolického duchovenstva a snaží se zachytit jeho proces fungování a vůbec samotný důvod vzniku hnutí, je podstatné přiblížit komplexní historii mírových aktivit. Kde se hnutí vzalo, jak se vyvíjelo? Co to vlastně mírové hnutí je? Na základě historické zkušenosti pak můžeme snadněji definovat příčiny vzniku katolického Mírového hnutí v Československu, tedy že se nejednalo o nahodilou událost bez přímých souvislostí. Také lze konstatovat, že současná historiografie se tomuto tématu vůbec nevěnuje. Nepodařilo se mi nalézt odpovídající literaturu, ze které by bylo možné zrekonstruovat historii mírového hnutí. Proto budu vycházet jak z literatury zahraniční, tak z dobové literatury převážně 50. a 60. let, která tomuto tématu věnovala dostatek pozornosti. Texty jsou samozřejmě zatíženy dobovou rétorikou a stylizací, ale při rekonstrukci se budu snažit onu terminologii pomíjet, přistupovat k danému materiálu s historickým odstupem a informace verifikovat.

2.1. Předválečná mírová hnutí

Hledáme-li kořeny mírových snah, s trochou nadsázky bychom mohli začít již v antickém Řecku a dojít až k Jiřímu z Poděbrad a jeho Smlouvě o nastolení míru v celém křesťanstvu. Příkladů snahy zorganizovat jakousi mírovou platformu bychom jistě našli více, ale nelze jednoduše srovnávat situaci v 15. století a 20. století. Nicméně Jiříkova iniciativa ukazuje, že myšlenka míru a snaha o její institucionalizaci provází dějiny dlouhou dobu. Tak jak se měnil charakter války a boje, přibývaly pokusy o organizovaná mírová hnutí. První snahy o větší mírová hnutí tak vidíme v 19. století v návaznosti na napoleonské války a později na Krymskou válku. Jednou z takových organizací byla například Liga míru a svobody, do jejíchž řad patřili John Stuart Mill či Victor Hugo. Ve druhé polovině 19. století vznikají nezávisle na sobě v různých evropských zemích další národní mírová hnutí.² V roce 1889 byla například ustavena dodnes působící Meziparlamentní unie, která prostřednictvím kontaktu mezi poslanci z různých zemí hledala společný dialog a řešení otázek míru a lidských práv.³

Na přelomu 19. a 20. století na základě myšlenek a osobní iniciativy Berthy von Suttnerové⁴ začala být udělována Nobelova cena míru. Prvním, kdo tuto cenu získal, byl Henry Dunant, zakladatel Červeného kříže.⁵ Začátek 20. století je ovlivněn odklonem od humanistického pojetí a představ o tzv. věčném míru a do popředí se dostává snaha o mezinárodně právní řešení a zajištění míru touto cestou. Vyvrcholením těchto snah byly dvě konference konané v Haagu v roce 1899 a 1907, na nichž mimo jiné vznikl Stálý rozhodčí soud se sídlem v Haagu v tzv. Paláci míru, který funguje dodnes.

Po první světové válce vzniká Společnost národů, organizace, jejímž úkolem bylo zabránit dalšímu válečnému konfliktu a na základě kolektivní bezpečnosti dosáhnout trvalého míru. Její neschopnost zabránit konfliktům a rozbrojům mezi jednotlivými členskými státy byla v závěru dokladem, že pokus dosáhnout trvalého míru nebyl úspěšný. Společnost jako takovou nemůžeme řadit mezi typická mírová hnutí. Jedním ze specifíků hnutí je jejich apolitičnost a neexistence legislativně zakotvených příkazů a nařízení, jimiž by se měly dané státy řídit, či jim přímo podléhat.

² PELIKÁNOVÁ J. (1973): *Poválečné mírové hnutí*, Praha, Univerzita Karlova, s. 17-19.

³ Dostupné na: <http://www.psp.cz/sqw/hp.sqw?k=156> [cit. 21-02-2017].

⁴ Svým jednáním se zasloužila o rozvoj celosvětového mírového hnutí, podnětem byl její román *Odzbrojte!* Byla výraznou postavou pacifistického hnutí a v roce 1905 získala jako první žena Nobelovu cenu za mír.

⁵ Dostupné na: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1901/dunant-facts.html [cit. 21-02-2017].

Společnost národů tak označím spíše termínem kolektivně organizovaná mírová iniciativa, která byla výsledkem pacifistických snah a plánu zabránit dalšímu konfliktu, s mementem Velké války v pozadí.

S nástupem nacismu v Německu se začíná rodit nová etapa historie mírových hnutí. Představa o celosvětové mírové organizaci bez ohledu na ideologické postoje jejích členů se stala utopií. Vzestup Hitlera k moci byl v levicových kruzích chápán jako výsledek kapitalistického řízení demokratických států. Zhruba od začátku 30. let tak postupně začíná docházet k ideologickému štěpení mírového hnutí. V čele těchto snah pak vystupují levicově zaměřeni intelektuálové a komunisté. Tak v roce 1932 vychází v časopise *L'Humanité* apel pro svolání kongresu proti válce z pera Henriho Barbusse a Romaina Rollanda. Poté se schází kongres v Amsterdamu následovaný v roce 1933 kongresem v Paříži v sále La Pleyel, odtud získává celé hnutí název *Amsterdamsko-pleyelské hnutí*. Největší ohlas získalo ve Francii, kde byly zakládány i obecní komuny vedené lokálními komunistickými předáky. Boj proti fašismu se stal ústředním tématem nově vzniklého hnutí.⁶

Mnohem většího ohlasu dosáhlo jiné hnutí tzv. *Rassemblement universel pour la paix* tedy Světové sdružení za mír. Ve dnech 3. – 6. září 1936 se v Bruselu konal světový kongres za mír svolaný jako reakce proti fašistické hrozbě ve snaze zabránit válce, přičemž svou roli zde sehrála i italská invaze do Etiopie. Oficiálně se jednalo o pacifistické hnutí bez ohledu na ideologickou příslušnost. Mezi hlavními protagonisty, kteří tento kongres svolali, byli francouzský ministr Pierre Cot a britský lord Robert Cecil. Pierre Cot byl levicově smýšlející politik zasedající ve vládě tzv. Lidové fronty, tedy koalice sdružující všechny levicové strany ve Francii. Lord Cecil⁷ byl silným odpůrcem politiky appeasementu, pacifista, jehož k myšlence na nové mírové hnutí nejvíce podnítila remilitarizace Porýní v roce 1936 a bezprostřední ukázka Hitlerova Německa. Samo hnutí bylo aktivní až do roku 1940, kdy zaniklo. Jeho hlavním cílem bylo zachování míru v Evropě a boj proti fašismu. Nemalá participace komunistů v rámci hnutí byla ve finále ovlivněna také napadením Polska ze strany Sovětského svazu, což mnoho členů odsoudilo a přičetlo na vrub právě komunistům – i to byl jeden z důvodů zániku tohoto hnutí.⁸

⁶ Dostupné na: http://www.persee.fr/doc/xxs_0294-1759_1998_num_58_1_3744 [cit. 21-02-2017].

⁷ Lord Robert Cecil obdržel v roce 1937 Nobelovu cenu míru.

⁸ Dostupné na: http://www.persee.fr/doc/mat_0769-3206_1993_num_30_1_404091 [cit. 21-02-2017].

2.2. Poválečná mírová hnutí

Po druhé světové válce zahájilo svoji činnost tzv. Světové hnutí obránců míru. V období začátku studené války a rozdělení světa na dva mocenské bloky podléhala tato organizace ideologicky Sovětskému svazu. Svoje působení zahájila jako ostrou reakci na uzavření Severoatlantické smlouvy. V dubnu roku 1949 se konal první kongres. V únorovém manifestu vyzývaly k účasti na něm osobnosti z celého světa, například Pablo Picasso, Pierre Cot, abbé Jean Boulier⁹, Heinrich Mann, Pablo Neruda, z Československa například Jan Drda, Anežka Hodinová-Spurná a další. Kongres se měl konat v Paříži, avšak francouzská vláda odmítla poskytnout některým účastníkům víza, proto část delegace uspořádala souběžně kongres v Praze.¹⁰

V Československu byl pro Světový kongres v Paříži ustaven Přípravný výbor, v jehož čele stanul Jan Drda s Anežkou Hodinovou-Spurnou, Janem Mukařovským a Laco Novomeským, dále byli delegováni Josef Plojhar, Jan Mára a Josef Lukl Hromádka. Mezi další zajímavá jména patří Emil Zátopek či Gusta Fučíková. Od února probíhaly po celém Československu masivní kampaně za mír v podobě různých manifestací, přednášek, dětských táborů a jiných událostí.¹¹ Přípravný výbor vydal svolání ke kongresu, v němž se praví:

„Lide československý! Ve svých třicetiletých dějinách ses nikdy neprovinil útočnou politikou a útlakem jiných. Kdokoliv jsi neuvědoměle byl pro boj, bylo to vždy pro boj proti utlačovatelům. Tvá slavná husitská tradice je důkazem, že jsi bojoval vždy za světový pokrok a mír. Máš právo a povinnost podpořit volání nejpokrokovějších a nejlepších sil světa, které vyjadřují vůli nejširších mas po zachování míru.

Budujeme nyní dokonalejší společenský řád, než byl minulý, lepší podmínky lidského štěstí. Naše budovatelské úsilí je úsilí mírové. Svou každodenní prací dáváme nejlepší odpověď na utrhačné kampaně podněcovatelů nové války. Naše budovatelská práce je naplněna vírou v mír a v solidaritu všech pokrokových a demokratických sil

⁹ Abbé Jean Boulier byl francouzský levicově smýšlející kněz, který byl aktivní v hnutí obránců míru, byl také častým hostem v Československu. Například podporoval komunisty založenou Katolickou akci. Je také autorem knihy o Janu Husovi.

¹⁰ PELIKÁNOVÁ J. (1973): *Poválečné mírové hnutí*, Praha, Univerzita Karlova, s. 31-33.

¹¹ Národní archiv (NA), fond ministerstva vnitra II – Noskův archiv, Praha, č.j. 435/49, ka. 62.

*světa, které ubrání světový mír. Stojíme pevně v této mírové frontě, kterou vede Sovětský svaz, hlavní záštita světového míru.*¹²

Symbolicky se kongres v Paříži konal v sále Pleyel, kde ve 30. letech vzniklo tzv. *Amsterdamsko-Pleyelské mírové hnutí*. Předsedou kongresu byl zvolen francouzský chemik Frédéric Joliot-Curie. Byl určen výbor, který měl zajistit přípravu budoucích kongresů a navrhnout strukturu organizace. Jedním z konkrétních cílů pak byla podpora jakékoliv kolektivní či individuální činnosti ve prospěch míru v oblasti kultury. Za tímto účelem byla zřízena Mezinárodní cena míru. Prohlášení přijaté na Pařížském kongresu by se dalo stručně shrnout v několika bodech:

„1) Jsme pro chartu Spojených národů a proti všem vojenským spolkům, které tuto chartu porušují a vedou k válce.

2) Jsme proti drtivému břemenu vojenských nákladů, které způsobují bídu národů.

3) Jsme pro zákaz atomových zbraní a žádáme mezinárodní kontrolu nad používáním atomové energie výhradně k mírovým účelům.

4) Bojujeme za národní nezávislost a mírovou spolupráci všech národů.

*5) Vytváříme celosvětovou frontu na obranu pravdy a rozumu, abychom zneškodnili propagandu, která vyvolává válečnou psychosu.*¹³

Mírový kongres konaný v dubnu roku 1949 v Paříži a v Praze znamenal počátek nové mohutné sovětské propagandy v globálním měřítku. Rétorika války a míru byla umně využita a stala se jedním z klíčových pilířů sovětské politiky. Celosvětový rozměr dokládá i událost, kdy se v březnu 1949, tedy měsíc před samotným kongresem v Paříži, konala v New Yorku další mírová konference zorganizovaná komunisty. Konference se sešla v hotelu Waldorf, odtud název *Waldorfská konference*. Delegáti byli jak z řad Američanů, například spisovatelka Lillian Hellmanová¹⁴, dramatik Arthur Miller¹⁵ či

¹² Provolání k československému lidu – in: SVOBODA B. E. (1956): *Světové mírové hnutí*, Praha, ČSVOM, s. 14–15.

¹³ Tamtéž: str. 198.

¹⁴ Lillian Hellmanová byla americká spisovatelka a dramatička, známá svými levicovými názory. V 50. letech byla díky kontaktu s komunisty zakázaná v Hollywoodu.

¹⁵ Arthur Miller byl americký dramatik, manžel Marilyn Monroe. Byl aktivním komunistou, za což byl v 50. letech vyšetřován McCarthyho komisí.

spisovatel Norman Mailer¹⁶, ale i ze Sovětského svazu, mezi nimiž nejvíce vyčníval hudební skladatel Dmitrij Šostakovič. Mezi referáty zaznívaly přirovnání americké politiky k fašismu a strach z třetí světové války, kterou USA svým jednáním vyvolá. Sovětská propaganda zahájila svůj boj přímo na území Ameriky, což u americké vlády vyvolalo velké pobouření.

Reakce na sovětskou propagandistickou expanzi na sebe nenechala dlouho čekat. Nedávno založená speciální divize americké výzvědné služby CIA tzv. OPC – *Office of Policy Coordination* (za jejímž založením stál George Kennan a jejímž úkolem byly speciální zakrývací akce s využitím psychologie), zorganizovala za účasti svých agentů v Paříži v dubnu roku 1949 opoziční mírovou konferenci. V čele konference stál antikomunistický filozof Sidney Hook, který byl organizátorem mírové iniciativy v Americe. Cílem bylo začít obracet veřejné mínění ve prospěch USA. Výsledek konference se nesesetkal s očekáváním, část pozvaných delegátů z řad francouzské levice nedorazila a samotný průběh byl narušen skupinou anarchistů.¹⁷

Neúspěch této protikampaně však CIA neodradil a v červnu roku 1950 byla uspořádána nová mírová konference v západním Berlíně. Místo bylo zvoleno záměrně, Paříž byla po předchozím nezdaru vyhodnocena jako sídlo prostalinistických levicových intelektuálů, s jejichž podporou nebylo možné počítat, zato západní Berlín byl jako osamocený ostrov uvnitř sovětského území ideální a dostatečně provokativní. Zároveň se jednalo o reakci na nedávno skončenou konferenci ve Stockholmu, kterou organizoval Výbor světového kongresu obránců míru.¹⁸

Kongresu konaného dne 26. června 1950 se zúčastnilo mnoho vlivných osobností, mezi nimi například historik Arthur Schlesinger jr., dramatik Tennessee Williams anebo herec Robert Montgomery. Úvodní projev přítomné účastníky doslova vyděsil, neboť bylo oznámeno, že jednotky Severní Koreje napadly Jižní Koreu. V tu chvíli nebyl „ostrůvek svobody“ v podobě západního Berlína v očích účastníků již tak bezpečným místem. Výsledkem konference bylo založení tzv. Kongresu pro kulturní svobodu, který se měl stát západním protipólem vůči prosovětské organizaci obránců míru. Její fungování mělo na starosti CIA a její působení mělo především podobu

¹⁶ Norman Mailer byl americký spisovatel, dvojnásobný držitel Pulitzerovy ceny, ve svých dílech byl silně ovlivněn zážitky z války.

¹⁷ Dostupné na: <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/95unclass/Warner.html> [cit. 21-02-2017].

¹⁸ SVOBODA B. E. (1956): *Světové mírové hnutí*, Praha, ČSVOM, s. 30.

organizování rozličných seminářů, přednášek a světových konferencí a také vydávání různých periodik.¹⁹ Tato americká protiofenziva je jednou z mnoha událostí tzv. kulturní studené války, kterou proti sobě vedly USA a Sovětský svaz a do níž mírové organizace svým charakterem jistě spadají. Konání západní konference dokládá, že Světový kongres obránců míru byl propagandistickým konstruktem sovětské politiky.

V březnu roku 1950 se konalo zasedání Výboru Světového kongresu obránců míru, tentokrát ve Stockholmu. Výsledkem jednání byla tzv. Stockholmská výzva žádající absolutní zákaz atomové zbraně a jejího použití. Její text byl provoláním do celého světa ve snaze aktivizovat širokou veřejnost, tak aby se s jejím textem ztotožnila a aby pod ni co nejvíce lidí připojilo svůj podpis. V dubnu roku 1950 se na základě stockholmského jednání i v Československu sešel Výbor obránců míru, aby zorganizoval podpisovou kampaň, při které by lidé svým podpisem stvrdili souhlas se Stockholmskou výzvou.²⁰ Samotné kampani se věnuji v další kapitole.

Snaha organizovat kongresy a jednání v zemích mimo prostor pod sovětským vedením a vlivem se po Stockholmu setkala s výrazným odporem. Švédsko vyjádřilo obavy před pravými úmysly Světového kongresu obránců míru. II. Světový kongres jeho předsednictvo naplánovalo nejprve do Londýna, ovšem část delegátů nebyla do země vpuštěna. V italském Janově byla situace obdobná, a tak byla nakonec jako místo konání zvolena Varšava. Pokusy o celosvětovou mírovou expanzi narazily a v dalším pokračování se již omezily pouze na prostor pod sovětským dohledem.

II. Světový kongres se konal v listopadu roku 1950 v Polské Varšavě po předchozím fiasku v podobě volby místa konání. Samotného kongresu se zúčastnilo na 2000 osob, z toho 72 duchovních různých konfesí. Výsledkem pak byl vznik tzv. Světové rady míru, která se stala zastřešující nadnárodní mírovou organizací, sdružující pod sebou jednotlivá národní hnutí obránců míru. Jejím předsedou byl zvolen Frédéric Joliot-Curie, mezi členy, kteří byli zvoleni do rady, byli například Ilja Erenburg, Pablo Neruda, Louis Aragon, Pierre Cot a další, za Československo pak byli zvoleni Anežka Hodinová-Spurná, Jan Mukařovský a kněz Alexander Horák. Mezi členy československé delegace byli na kongresu například Gusta Fučíková, hudební skladatel

¹⁹ Dostupné na: <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/95unclass/Warner.html> [cit. 21-02-2017].

²⁰ SVOBODA B. E. (1956): *Světové mírové hnutí*, Praha, ČSVOM, s. 30-31.

Václav Dobiáš, Josef Plojhar, Marie Pujmanová či „tehdejší nejlepší svářeč Pražského kraje“ Karel Doutnáč. Za sídlo Světové rady byla zvolena Paříž.²¹

Na Kongresu bylo přijato několik rezolucí, například Manifest k národům, resoluce o obětech útlaku, o definici agrese, o zákazu atomových zbraní a o odzbrojení, proti válečné propagandě, o upevnění a rozvoji hospodářských styků mezi zeměmi, o upevnění a rozvoji kulturních styků mezi zeměmi, o organizačních otázkách, o finančních otázkách a poselství Organizaci spojených národů, z jehož textu vyplývají vznik Světové rady míru a cíle, které si pro svoji činnost vytyčila.

„Když byla zakládána Organizace spojených národů, vkládaly do ní národy světa veliké naděje. Nejvyšší z nich byla naděje na mír.

Avšak již dnes válka ničí mírumilovný život některých národů a zítra hrozí zničit mírumilovný život celého lidstva. Jestliže OSN nesplňuje veliké naděje, které do ní vložily národy světa a to jak národy, které v ní jsou zastoupeny prostřednictvím svých vlád, tak i národy, které ještě v ní zastoupeny nejsou, jestliže OSN nezajišťuje lidstvu pokoj a mír, děje se tak proto, že je pod vlivem sil, které opustily jedinou možnou cestu, vedoucí k světovému míru: cestu všeobecné dohody. [...] II. světový kongres obránců míru, kterého se účastní delegace 80 zemí a který vyjadřuje skutečný hlas mírumilovného lidstva, trvá na tom, aby OSN prozkoumala tyto návrhy, které mají vést k obnovení důvěry a k zachování nebo obnovení míru mezi všemi zeměmi nezávisle na jejich společenském zřízení:

1) Vzhledem k tomu, že válka, která nyní zuří v Koreji, nejen přináší nesmírné utrpení lidu Koreje, nýbrž hrozí také, že se stane válkou světovou, žádáme okamžité zastavení této války [...].

2) Rozhodně odsuzujeme každý pokus a každé opatření, porušující mezinárodní dohody, které zakazují opětné vyzbrojení Německa a Japonska. Tyto pokusy a tato opatření znamenají vážné ohrožení míru. Žádáme se vší důrazností, aby byla uzavřena mírová smlouva se sjednoceným a demilitarizovaným Německem a Japonskem a aby byla odvolána okupační vojska z těchto zemí.

3) Považujeme násilí, kterého se nyní používá, aby národy byly udrženy v závislosti a v koloniálním útlaku, za ohrožení věci míru a vyhlašujeme právo těchto

²¹ Tamtéž: s. 51-52.

národů na svobodu a nezávislost. Stavíme se proti všem druhům rasové diskriminace, protože živí nenávist mezi národy a ohrožuje mír.

4) Soudíme, že je nutné odhalovat snahy agresorů o vyvolání zmatku ve věci pojmu agrese, aby tak měli záminku pro zahraniční zásah do vnitřních záležitostí jiných zemí. [...].

5) [...] Vyzýváme parlamenty všech zemí, aby přijaly zákon na ochranu míru, který by zavedl trestní odpovědnost za propagaci nové války v jakékoliv formě.

6) [...]Žádáme, aby byla svolána mezinárodní komise, která by vyšetřila zločiny, spáchané ve válce v Koreji a hlavně pak otázku odpovědnosti generála MacArthura za tyto zločiny.

7) Jako mluvčí národů, které nesou na svých bedrech těžké břemeno vojenských rozpočtů a jsou pevně rozhodnuti zajistit lidstvu pevný a trvalý mír, předkládáme OSN, parlamentům a národům tyto návrhy:

- bezpodmínečně zakázat všechny druhy atomových zbraní a zbraní bakteriologických, chemických, jedovatých a radioaktivních a všechny jiné prostředky hromadného ničení

- označit za válečného zločince tu vládu, která těchto zbraní použije jako první.

[...] Vyzývajíce OSN, aby plnila naděje vkládané do ní národy, upozorňujeme ji, že zřizujeme Světovou radu míru.

Světová rada míru bude reprezentativním orgánem zástupců všech národů na světě, a to ať jde o národy, které jsou již členy OSN, nebo o národy, které tam ještě nejsou zastoupeny, nebo o národy, které jsou ještě závislé a pod koloniálním panstvím.

Světová rada míru vyzývá OSN, aby skutečně plnila povinnosti, které na sebe vzala a které se týkají upevňování a rozvoje mírové spolupráce mezi všemi národy, Světová rada míru vezme na sebe veliký úkol zajistit pevný a trvalý mír, odpovídající životním zájmům všech národů.

*Světová rada míru dá lidstvu jistotu, že přes všechny existující těžkosti, které však nelze podceňovat, splní své poslání.*²²

Po ustanovení Světové rady míru došlo k institucionalizovanému zakotvení organizace, která neměla v tehdejší světové době. Její národní odnože, mezi nimi například Československý výbor obránců míru, se v pravidelných intervalech scházely, aby projednávaly jednotlivé návrhy a rezoluce přijaté na konferencích Světové rady míru. Zjevný obrat nastává ke konci 50. let a na začátku 60. let, kdy se boj za mír přeměňuje převážně na boj proti jaderným zbraním. Není to jen Světová rada míru, ale i další organizace vzniklé za tímto účelem a podporované různými světovými umělci, vědci a filozofy. Tak například ve Velké Británii v roce 1958 vzniká tzv. Campaign for Nuclear Disarmament (CND), jejímž cílem bylo jaderné odzbrojení a zákaz používání jakýchkoliv jiných, ať už biologických či chemických zbraní. Jejím nejznámějším počinem pak byly tzv. velikonoční Aldermastonské pochody, kterých se účastnily tisíce lidí.²³ Vzájemná spolupráce mezi mírovými hnutími probíhala bez ohledu na jejich ideologické zaměření, které v druhé polovině 50. let bylo nejzřetelnější ve Světové radě míru. Tak například Československý výbor obránců míru přijal zástupce CND v Praze a navázal s nimi spolupráci.²⁴ Symbolem pro boj za mír se vedle Picassovy holubice stal i znak CND, se kterým se ztotožnily další organizace a hnutí v následujících letech. Konec 50. let se tak nesl ve znamení překonávání ideologických rozporů a navazování vztahů mezi Západem a Východem.

V roce 1959 se uskutečnila první oficiální schůzka zástupců Světové rady míru se zástupci Evropské federace proti atomovému zbrojení a přítomni byli také zástupci amerického Národního výboru pro zdravou nukleární politiku. Jedním ze společných cílů mělo být překonání ideologických rozporů a navázání spolupráce mírových hnutí za účelem ovlivnění světového mínění a jaderného odzbrojení.²⁵

²² Poselství organizaci spojených národů in: SVOBODA B. E. (1956): *Světové mírové hnutí*, Praha, ČSVOM, s. 14-15.

²³ Dostupné na: <http://www.cnduk.org/about/item/437> [cit. 02-03-2017].

²⁴ Dostupné na: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1963/3/8/2.png> [cit. 02-03-2017].

²⁵ PELIKÁNOVÁ J. (1973): *Poválečné mírové hnutí*, Praha, Univerzita Karlova, s. 76.

26

Definovat, co je mírové hnutí, je poměrně obtížné. Zjednodušeně vyjádřeno se jedná o sociální hnutí, které usiluje o konkrétní cíle v podobě ukončení válečných konfliktů, o odzbrojení, nadnárodní spolupráci, nezávislosti národů a států a jehož ideálem je nastolení trvalého světového míru. Za partikulární zájmy bychom mohli označit boj proti rasismu, sexismu, za sociální spravedlnost a rovnost, ekologickou problematiku anebo náboženskou toleranci. Jednotlivé zájmy jsou pak podřízeny konkrétním hnutím dle jejich ideologické příslušnosti. Mírová hnutí se také prezentují jako nepolitická, autonomní, tedy nezávislá na vládách a státech. Je ale nutné důsledně rozlišovat a hledat okolnosti jejich fungování, protože idea autonomie mírového hnutí je spíše v rovině teoretické a neodpovídá realitě.

Zajímavé je, že organizace Světové rady míru navzdory všem historickým okolnostem přetrvala dodnes.²⁷ Působí ve více než 100 zemích světa včetně České republiky. Zde se k ní hlásí organizace České mírové hnutí.²⁸ Ve svých prohlášeních se Světová rada vidí jako antiimperialistická, demokratická a nezávislá organizace bojující za celosvětové odzbrojení, proti konvenčním zbraním i zbraním hromadného ničení. Od roku 2000 sídlí v Athénách. České mírové hnutí organizuje velmi často nejrůznější formy protestů například proti jednotkám USA v ČR, NATO a dalším skutečnostem na základě výzev Světové rady míru. Členové hnutí jsou napojeni na Komunistickou stranu Čech a Moravy.²⁹

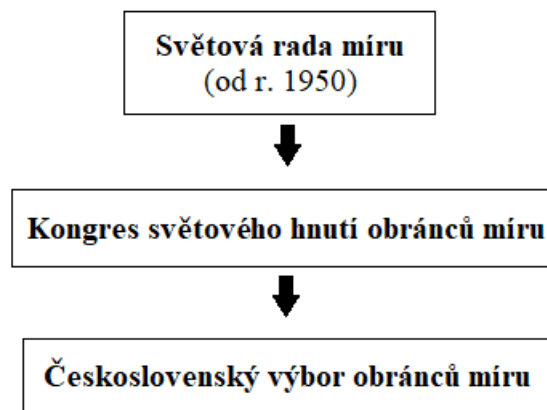
²⁶ Symbol CND – tento symbol se stal nejvíce známým díky hnutí hippies, které ho převzalo jako svůj znak, dostupné na: <http://www.logodesignlove.com/cnd-symbol> [cit. 02-03-2017].

²⁷ Dostupné na: <http://www.wpc-in.org/> [cit. 20-06-2017].

²⁸ Dostupné na: <http://www.mirovehnuti.cz/> [cit. 20-06-2017].

²⁹ Jednou z osob často vystupujících na protestních shromážděních je například poslankyně PSP ČR za KSČM Marta Semelová.

Světové hnutí obránců míru – Schéma

3. Mír jako státotvorný prvek

Jistě lze dlouho debatovat o tom, na základě čeho se komunistické režimy etablovaly a následně udržovaly moc, trvající ve státech východního bloku téměř 40 let. V rámci rekonstrukce legitimacy vládnutí si vypůjčím koncepci socialismu jako myšlenkového světa. Na ní se budu snažit osvětlit, jakou roli sehrál prvek míru v rámci legitimacy komunistické diktatury. Martin Sabrow ve své práci *Socialismus jako myšlenkový svět* poukazuje na jiný přístup výzkumu forem vlády a udržení se u moci, a to pomocí různých rituálů, praktik a představ všedního života. Dosavadní názor, že komunistické režimy upevňovaly svou vládu prostřednictvím permanentní represe a útlaku obyvatelstva, se tak zdají ve směru nových tendencí jako nedostačující. Jistě nelze popírat či relativizovat míru represe, s jakou komunistický režim u nás zvláště v počátečních letech operoval. Jistě se jedná o způsob utužování politických poměrů, nicméně omezit výklad pouze na evidenci násilí je zjednodušující. Představa, že by komunistické režimy vydržely tak dlouho u moci pouze díky konstantní represi, je mylná.

Sabrow ve své práci hovoří o tzv. legitimizačních strategiích, které zajišťovaly fungování moci v Německé demokratické republice. Dle mého názoru se tato koncepce dá převzít i na režim v Československu. Strategie byly čtyři: antifašismus, socialismus, mír a blahobyt. Na základě těchto čtyř prvků se režim snažil zajistit legitimitu své vlády a v různých formách prezentace s nimi pracoval v rámci zajištění své stability. Stejně jako NDR, také Československo bylo tzv. participační diktaturou, která existovala díky masovému zapojení obyvatelstva do kolektivního fungování celého režimu.³⁰ Jinými slovy cílem bylo navodit v lidech pocity, které by v jejich konečném jednání vedly k potvrzení legitimacy vlády komunistické strany v Československu. Z tohoto důvodu všechny čtyři strategie působily velmi věrohodně a dalo se předpokládat, že jen malé procento obyvatel by se s nimi zcela neztotožnilo.

Mírová rétorika byla v celém východním bloku silným nástrojem v boji proti „válkychtivému“ Západu. Struktury, které se vytvořily po 2. světové válce v rámci celosvětového hnutí obránců míru, nejvíce rezonovaly právě ve státech východního bloku. Nebylo to tedy jen logické vyústění a morální apel, že lidé již nechtějí takovou

³⁰ SABROW M. (2012): *Socialismus jako myšlenkový svět – Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě*, in: *Soudobé dějiny* XIX/2, s. 196 - 199.

válku, jaká postihla takřka celý svět, ale chtějí žít v míru a poklidu. Tato iluze byla ze strany režimu uměle podněcována za účelem upevnění jeho moci. V Československu byla tato situace ještě umocněná snahou o ovládnutí, respektive ideové zvládnutí či pacifikaci katolické církve, a to právě skrze institut míru. V tomto ohledu byla československá situace oproti ostatním státům výjimečná.

Několik příkladů objasní, jakým způsobem se pracovalo s prvkem míru v celospolečenském prostoru. Není možné zde pokrýt celý záběr, jelikož se jedná o mohutný tematický celek, který by si vyžádal samostatnou práci. Nebál bych se v souvislosti s tímto tématem použít i pojem ideologie míru. Snaha, se kterou se komunistický režim v Československu snažil systematicky konat, legitimizovat svou vládu a ovládat myšlenky a postoje obyvatelstva, koresponduje s termínem ideologie. Typickými příklady využívání této strategie byly různé podpisové kampaně, přejmenovávání veřejných míst, agitační hesla, sportovní události a další, ale také k tomu byla využívána umělecká tvorba hudebních skladatelů, básníků, spisovatelů a v neposlední řadě také jednotlivé náboženské skupiny v čele s katolickou církví, lépe řečeno její prorežimní frakcí vlasteneckých kněží.³¹ Využití míru v rámci kulturní produkce se budu věnovat v samostatné kapitole.

³¹ Mezi autory věnující se ve své tvorbě míru byli například V. Nezval, V. Dobiáš, M. Pujmanová atd. Významné byly například sportovní události Závod míru, Pochod míru a další.

3.1. Podpisové akce za mír

Jednou z mnoha mírových kampaní byly tzv. podpisové akce za mír, které probíhaly v masovém měřítku v Československu. Jejich cílem bylo podpořit mírový proces mezi velmocemi, vyjádřit nesouhlas s použitím jaderných zbraní, odkazovat na aktuálnost světových konfliktů, vyjádřit s nimi nesouhlas a v konečném výsledku ukázat navenek jednotu a sílu národa, který se jako celek dovede postavit za světový mír a bojovat za něj. V této kapitole budu čerpat převážně z práce Borise Titzla, jelikož téma podpisových akcí zpracoval velmi uceleně a souborně.

V březnu roku 1950 se konalo zasedání Stálého výboru světového kongresu obránců míru, z níž vzešla tzv. Stockholmská výzva, která odsuzovala používání atomových zbraní a jejich případné užití označila za zločin proti lidskosti.³²

Oficiální text, který byl sepsán na podpisový arch a následně předkládán lidem k podepsání, zněl: *„Žádáme bezpodmínečný zákaz atomové zbraně jako nástroje zastrasování a hromadného vyhlazování obyvatelstva. Žádáme ustavení přísné mezinárodní kontroly nad plněním tohoto zákazu. Máme za to, že vláda, která první použije atomové zbraně proti kterékoliv zemi, spáchá zločin proti lidstvu a musí být považována za válečného zločince. Vyzýváme všechny lidi dobré vůle na celém světě, aby podepsali tuto výzvu.“*

Směrnice vydané generálním sekretariátem ÚV KSČ počítaly se sběrem podpisů v počtu minimálně 75 % z celkového stavu dospělého obyvatelstva. Doprovodnými akcemi provázejícími podpisovou kampaň byly zřizování mírových pracovních směn, založení Fondu míru, výstavbu dětských hřišť míru, vysazování alejí míru a další akce, které svým charakterem měly masově působit na prosazení mírové ideologie v Československu.³³ V celkovém výsledku pak informuje Rudé právo, že mírové prohlášení podepsalo 9 482 738. Výsledky byly odevzdány prezidentu Gottwaldovi z rukou předsedkyně Československého výboru obránců míru Anežky Hodinové-Spurné, kterou doprovázeli členové výboru, mezi nimiž figuroval i Josef Plojhar.

Hodinová-Spurná měla následující projev: *„Pane presidente republiky! Jménem Čs. Výboru obránců míru mám čest podat vám zprávu o průběhu mírových akcí*

³² TITZL B. (2001): *Podpisové akce za mír*, in: Securitas Imperii VII, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu, s. 97.

³³ Tamtéž s. 99-101.

v Československu. [...] Pracující lid ve městech i na vesnicích vyjádřil rozhodným způsobem svoji touhu po míru a odhodlání mír bránit a u příležitosti oslav Svátku práce a 5. výročí osvobození republiky Sovětskou armádou. Letošní májové manifestace – dosud největší a nejradostnější manifestace našeho pracujícího lidu, byly zcela prodchnuty myšlenkou boje za mír, za vlast a za socialismus. Oslavy 5. výročí osvobození republiky ukázaly pak celému světu, že Československo, opřené a věrné přátelství a spolenectví se Sovětským svazem a stojící pevně v táboře čítajícím již více než miliardu odhodlaných obránců míru a pokroku, že toto nové Československo je spolehlivou tvrzí, o niž se rozbije nenávist a bezmocná zloba západních imperialistických podněcovatelů války a atomových zločinců. [...] Náš pracující lid je si dobře vědom toho, že úspěch boje za mír závisí především na jednotě, síle a moci mírumilovných zemí v čele se Sovětským svazem, s nimiž kráčí bok po boku dělnická třída kapitalistických států i lid koloniálních národů ve svém boji za svobodu. My v Československu k záchraně míru přispíváme nejvíce, když budujeme v naší vlasti socialismus. Proto k hlavním znakům mírového hnutí u nás patří také nová vzrůstající vlna budovatelského úsilí v závodech i na vesnicích. [...] Necht' proto roste a sílí světové mírové hnutí vedené Sovětským svazem a prvním obráncem míru J. V. Stalinem!³⁴

Je podivuhodné, že zorganizování a sběr podpisů trval pouhé dva týdny. Na textu, který byl lidem předkládán k podpisu, je dobře vidět manipulace a cílená propaganda. Ostatně, kdo by takto formulovaný text nepodepsal a nesouhlasil s tím? I tak se našly výjimky, které odmítly podepsat – jejich počínání bylo pečlivě zaznamenáváno a zapsáno do kádrového profilu. Zvláště pečlivě se pak sledovaly reakce kněží. Celkové součty ovlivnily administrativní chyby a někdy i přehnaná snaha ze strany okresních funkcionářů. Jak uvádí Boris Titzl, například v kraji Liberec již čtyři dny po zahájení podpisové kampaně byl cíl splněn na 104 %.³⁵

V provolání Anežky Hodinové-Spurné lze sledovat charakteristické prvky tzv. boje za mír. Jak se tedy obyčejný občan podílí na boji za mír? Budováním socialismu v československé vlasti, zvýšeným úsilím v závodech i na vesnicích. Tyto konotace odkazují mezi řádky i na probíhající budovatelské aktivity a kolektivizaci zemědělství.

³⁴ Dostupné na: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/5/31/1.png> [cit. 18-02-2017].

³⁵ TITZL B. (2001): *Podpisové akce za mír*, in: *Securitas Imperii VII*, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu, s. 100–106.

Kdo odmítá vzdáti se soukromého hospodaření ve prospěch kolektivního, nejenže svým jednáním působí antisocialisticky, ale zároveň odmítá boj za mír.

3.2. Zákon č. 165/1950 Sb., na ochranu míru

V návaznosti na probíhající mírové kampaně byl v prosinci navržen zákon na ochranu míru. Jeho předkladatelem byla Anežka Hodinová-Spurná společně s dalšími poslanci převážně ze zahraničního výboru.³⁶

165.

Zákon

ze dne 20. prosince 1950

na ochranu míru

Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně:

Lid československý v duchu svých pokrokových tradic, po hrozných zkušenostech války a fašistické okupace, rozhodl se pevně vybudovat si v míru a pokoji svůj nový a spravedlivý život, šťastný a radostný domov, rozhodl se vybudovat socialismus ve své vlasti.

Lid československý stojí pevně v táboře míru, rozhodnut bránit světový mír, ohrožený podněcovateli nové války. Přijal s nadšením výzvu II. Světového kongresu obránců míru jako výraz nezvratného odhodlání všech poctivých lidí na světě obhájit mír a zabránit nové válce.

Vyjádřil již ve svých nových, lidově demokratických zákonech jasně svou vůli chránit mírové soužití národů a trestat všechny ty, kdo mír ohrožují. U vědomí toho, že podněcovatelé nové války stupňují válečné hrozby a propagandu nové války a přecházejí k otevřeným útočným činům, vydává československý lid zákon na ochranu míru, aby tím znovu utvrdil a ještě účinněji podpořil úsilí o světový mír a mezinárodní solidaritu.

Proto se ustanovuje:

§ 1

(1) Kdo se pokusí rozrušit mírové soužití národů tím, že jakýmkoliv způsobem podněcuje k válce, válku propaguje anebo válečnou propagandu jinak podporuje, dopouští se trestného činu proti míru.

(2) Pachatel bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až deset let; odnětím svobody na deset let až patnáct let bude pachatel potrestán, dopustí-li se činu uvedeného v odstavci 1

a) jako člen spolčení,

b) ve značném rozsahu nebo

c) je-li tu jiná přitěžující okolnost.

§ 2

Tento zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení; provedou jej všichni členové vlády.³⁷

³⁶ Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/rejstrik/vybory.htm> [cit. 05-03-2017].

³⁷ Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0560_00.htm [cit. 18-02-2017].

Pokud se do této doby mírová iniciativa brala spíše jako teoretický rámec společenské rétoriky, tímto zákonem dosáhla svého vrcholu. Legislativní zakotvení znamenalo přerod morálního apelu v závazek a úkol. Jinak vyjádřeno, boj za mír již nebyl pouhou snahou či možností každého občana, ale zákonem uloženou povinností.

V preambuli zákona můžeme sledovat typické odkazy, které korespondují s oněmi čtyřmi legitimizačními strategiemi, na nichž komunistický režim stavěl svoji existenci. Antifašismus projevující se v odkazování na hrůzná léta fašistické okupace a války, blahobyt spojený s vytvářením nového šťastného a radostného domova díky výstavbě socialismu, jenž tvoří třetí legitimizační strategii, a v neposlední řadě mír, který je hlavní motivací zákona.

Celý zákon působí spíše jako formální povinnost a jeho právní úprava není nijak obsáhlá, i když maximální výše trestní sazby je poměrně vysoká. Mnohem větší roli hraje spíše jeho symbolický význam. Dokazoval, do jaké míry je Československo a jeho národ schopný zapojit se do celosvětového boje za mír, ubránit hodnoty, na kterých je nový režim postaven, a tím vyčlenit a ukázat na lidi, kteří jsou v jeho úsilí překážkou.³⁸ Reminiscence zejména na antifašistickou tvář nové republiky můžeme najít v preambuli Ústavy z roku 1948³⁹ a Ústavy roku 1960⁴⁰, kde je navíc zdůrazněna i nová mírová politika v rámci socialistického zřízení.

Projednání nového zákona na ochranu míru bylo podníceno i vnějšími vlivy. Ve svém projevu 20. prosince 1950 na schůzi Národního shromáždění pronáší Anežka Hodiňová-Spurná mimo jiné i tato slova: „*Projednávání tohoto zákona na ochranu míru spadá do doby agrese amerických ozbrojených sil v Koreji a v Číně, nového vyzbrojování západního Německa a Japonska a zločinných výhrůžek použitím atomových zbraní.*

³⁸ Zákon na ochranu míru byl skutečně využíván. To vyplývá například z rozhodnutí Nejvyššího soudu Slovenskej republiky ze dne 21. 3. 1991, sp. zn. 9 Tor 44/91 (rozhodnutí je dostupné v aplikaci ASPI). V této věci se Nejvyšší soud Slovenskej republiky zabýval otázkou rehabilitace osoby, která byla odsouzena v roce 1955 za trestný čin velezrady dle § 78 odst. 1 písm. c), odst. 2 písm. a) zákona č. 86/1950 Sb. a zároveň za trestný čin proti míru podle § 1 odst. 2 zákona na ochranu míru.

³⁹ Dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html [cit. 20-02-2017].

⁴⁰ Dostupné na: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1960.html [cit. 20-02-2017].

Náš zákon se tak stává pádnou odpovědí všem podněcovatelům války. Mohou být ubezpečeni, že v rukou našeho lidu bude nástrojem dobrým a účinným a že bude napomáhat maření jejich zločinných úmyslů a činů.“⁴¹

V této souvislosti je vhodné sumarizovat všechny okolnosti, vedoucí k přijetí tohoto zákona. Jednak to byla konstantní mírová kampaň vedená v Československu za pomoci různých akcí, ať to tedy byly podpisové kampaně, přejmenovávání ulic, hřišť, brigády míru, ale také náboženské poutě pojaté jako mírové manifestace, například na Velehradě. Stejně tak rezonovalo ve veřejném prostoru válečné pozadí konfliktu v Koreji či permanentní strach ze znovuvyzbrojení západního Německa. Zásadní událostí pak jistě bylo zasedání II. Světového kongresu obránců mírů ve Varšavě, z něhož vyšel konkrétní apel na sepsání zákona na ochranu míru.

⁴¹ Dostupné na: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/050schuz/s050001.htm> [cit. 20-02-2017].

4. Zpívám zpěv míru – symbolika míru a její role v kultuře

Mírová ideologie v poúnorovém Československu byla jedním z pilířů budování socialismu. V dobové rétorice se svět dělil na dvě části, tou první byla myšlena kapitalisticko-imperialistická část pod vedením Spojených států, a proti ní stál tzv. tábor míru pod vedením Sovětského svazu. Pod táborem míru bychom si mohli představit veškeré sovětské satelity a státy, které se mu ideologicky blížily, respektive státy, jež mu byly politicky poplatné. Pokud se zaměřím pouze na úlohu tzv. mírové ideologie v Československu, je důležité zdůraznit, že ona iniciativa nebyla zaměřena pouze na usilování o celosvětový mír a zničení kapitalismu. Celá problematika měla i svou domácí, ryze československou tvář. Úsilí o mír se totiž stalo rovněž aspektem navazování na národní tradice a tím i důležitým motivem míru. Každý mírový bojovník, což bychom mohli přeložit jako každý občan, se svou aktivní činností a vlastním zapojením podílel na výstavbě nového Československa, s vědomím toho, že někdy v daleké budoucnosti se dá dosáhnout i touženého světového míru.

Tento konstrukt byl z hlediska tehdejší rétoriky pro komunistickou stranu velmi výhodný. Mírová ideologie byla natolik všudypřítomná, že nebylo možné ji nevnímat. Bylo teda zcela nasnadě využít této konstrukce k posílení budovatelského nadšení mezi občany, přerůstajícího vlastně až v jistý mírový patos.

Jednalo se o systematickou soustavu názorů, idejí a hodnot, které měly sloužit politické skupině k dosažení jejích cílů. Podle konceptu Karla Mannheima, jenž definoval dva typy ideologie, a to partikulární a totální, lze vysledovat různé roviny aplikace mírové ideologie. Jako partikulární Mannheim definoval dílčí tvrzení, která nejsou pravdivá a jejichž účelem je zakrýt pravý smysl. Zde vystupuje v rámci rétoriky převážně neustále živený strach z imperialismu, znovuvyzbrojování Německa a další aktivity spojené s kapitalistickým západem. Jako druhý typ označil Mannheim tzv. ideologii totální, která zahrnuje celý myšlenkový svět, určité kultury, epochy či určité skupiny lidí a funguje za účelem ovládnutí pravé skutečnosti. V tom se skrývá její falešnost. Ideologie míru tedy podmiňovala a zajišťovala současnou existenci i budoucnost Československa a vládnutí jeho představitelů propůjčovala legitimitu.⁴²

⁴² PETRUSEK M. a kol. (1996): *Velký sociologický slovník*, Praha, Karolinum, s. 415.

Tato kapitola má za cíl seznámit s mírovou symbolikou, tedy jak byl mír expresivně vyjadřován, ať už v podobě různých hesel, obrazů, hudby anebo literatury. Z hlediska analýzy jednotlivých symbolů je nutné rozlišovat mezi symboly týkajícími se samotného míru a symboly jinými, účelně k tomu vytvořenými. Již jsem naznačil, že mírová idea prostupuje skrz pestrou škálu umění a kultury a zvláště v 50. letech byla jejich nedílnou součástí, jak prokáže analýza ukázek vybraných básní či jiných projevů prodchnutých právě mírovou tematikou.

Hlavním celosvětovým symbolem míru se stala tzv. holubice míru nakreslená Pablom Picassem. Poprvé byla použita na plakátu k Prvnímu mezinárodnímu světovému mírovému kongresu konanému v Paříži v roce 1949. Sám Picasso se ve svých malbách věnoval i politickým událostem z 50. let, například válce v Koreji či Kubánské krizi. Sám byl také členem francouzské komunistické strany a později se stal nositelem Stalinovy ceny míru.⁴³

Použití holubice parafrázuje biblický příběh o potopě světa. Dle Boha je svět zkažený a plný násilí, přijde tedy potopa, která má se vším zlem skoncovat. Po čase, když vody ustoupily, vypustil Noe holubici, která mu ze země přinesla v zobáčku olivový list. Tak se země očistila od všeho násilí a zloby.⁴⁴ Holubice je tedy zvěstovatelem míru na Zemi. Tento symbol byl hlavním a nejvíce viditelným symbolem na různých akcích pořádaných v rámci mírových sjezdů. Na fotografii dostupné v rámci archivu ČTK je vidět její konkrétní provedení.⁴⁵

Fotografie zachycuje sjezd Československého výboru obránců míru z prosince 1950. V předsednictvu je možné vidět například Josefa Plojhara, Jana Mukařovského či předsedkyni Anežku Hodinovou-Spurnou. Sjezd se konal ve velkém sále Lucerny. Samotná kompozice a aranžmá jsou též typické. Za předsednictvem natažený čistě bílý závěs, jenž symbolizuje čistotu a mír, na něm z obou stran státní vlajky Československa a Sovětského svazu. A uprostřed Picassova holubice míru, doplněná jedním z mnoha hesel: *Sjednocené lidstvo vybojuje mír.*

⁴³ Dostupné na: http://kultura.zpravy.idnes.cz/videnska-albertina-vystavuje-komunistu-picassa-jako-politicky-angazovaneho-umelce-g30-/vytvarne-umeni.aspx?c=A100921_162347_vytvarneum_ob [cit. 2016-03-01].

⁴⁴ 1Gn, 6, 1-24 / 1Gn, 8, 1-12.

⁴⁵ Dostupné na: <http://multimedia.ctk.cz/?setSite=foto-detail-pagein&documentId=2306627&idx=35&select-continue=1> [cit. 2016-03-01].

Kultura je mír a bez míru není kultury, tak zní název projevu, který přednesl slovenský hudební skladatel Eugen Suchoň na Prvním Československém sjezdu obránců míru v Praze roku 1951. Na tomto projevu bych chtěl ukázat, jakou roli propůjčovala tehdejší propaganda kultuře a jak s ní pracovala.⁴⁶

V úvodu referátu připodobňuje Suchoň kulturu k lidskosti a umění k její řeči. Zajímavě pak označuje železnou oponu za oponu nekulturnosti, tedy nelidskosti. Tam kde státy vydávají veškeré finanční prostředky k vedení války, není prostor pro její podporu. Výsledkem tedy má být, že nelze najít společnou řeč s nepřátelskými státy, které potírají kulturu a tím ničí mír, který představuje.

Zde se otevírá poměrně logický proces mírového prvku ve tvorbě československých umělců, kteří svým uměním bojují za upevnění míru. Kultura je tedy z hlediska dobové propagandy prostředkem k upevnění míru a důkazem vyspělosti a zralosti národa v táboře míru.

Prvek obrany míru a boje proti válce byl přisouzen z hlediska propagandy nejenom autorům působícím aktivně v této době, ale byly hledány kořeny v kulturním odkazu různých velikánů českých i světových, kteří tvořili dříve. V tomto případě nepřekvapí „tradiční“ odkazy na Bedřicha Smetanu, Antonína Dvořáka, Mikoláše Aleše, Boženu Němcovou, Aloise Jiráska a další. Ze světových autorů můžeme uvést Maxima Gorkého, Henriho Barbusse anebo Romaina Rollanda. Zvláště v tvorbě posledních dvou zmiňovaných lze najít silný prvek odmítání války a podpory pacifismu.

Nejvýznamnější roli z již tehdy nežijících autorů však zastával někdo jiný – Julius Fučík. Jeho životní osud a dílo *Reportáž psaná na oprátce* byly skvělým symbolem využitelným v boji za mír. Je důležité zmínit, že v životě či tvorbě jednotlivých autorů nestačí hledat pouze jakýsi mírotvorný prvek: pojátkem k propagandistickému využití mohla být zkušenost s prožitím války, nenávisť k fašismu či nacismu, lidovost a národní tradice, anebo samotný obdiv k symbolům sovětské moci, například ke Stalinovi.

Druhá světová válka skrývala ve své hrůze i jistou naději. Neúspěšný předválečný liberalismus měl být nahrazen zcela novým společenským systémem. Jak ukazuje Eric Hobsbawn, válečný konflikt nebyl jen bojem za vítězství, ale komplexně

⁴⁶ TOUŠKA F. (1951): *Československý lid v boji za mír*, Praha, Vyšehrad, s. 56-62.

za lepší společnost. Většina obyvatel z války postižených míst toužila po změně. Starý řád zodpovědný za ekonomickou či politickou krizi nemohl v očích veřejnosti dále pokračovat.

Po těžkém válečném konfliktu, který zasáhl téměř celý svět, se zdálo, že kapitalismus dosáhl svých hranic. Zároveň se na východě rýsovala nová alternativa v podobě budování socialismu, podporovaná zkreslenými hospodářskými výsledky Sovětského svazu. Proti sobě tedy stanuly dva systémy, jeden odpovědný za hospodářskou krizi 30. let a druhý v podobě optimisticky vyhlížející sovětské pětiletky, který v očích mnoha lidí potvrzoval Marxovu skepsi z kapitalismu.

Vyjádřeno poúnorovou logikou měl kapitalismus znamenat kořistění, kořistění představovalo konkurenci s jinými vykořisťovateli a tato konkurence posléze přerůstá v boj – nejdříve střet hospodářský, poté ve fázi imperialismu nakonec boj ozbrojený a válku. Zdeněk Nejedlý tyto myšlenky konkretizoval v jedné ze svých pravidelných *Nedělních epištol*: „(...) dnes víme i to, že jsme byli tehdy osvobozeni od daleko většího nepřítele, než byl Hitler a jeho banda.“ Totiž ze spárů kapitalismu „jsme byli osvobozeni před pěti lety. Sovětské tanky (...) zahnalý nejen generála Schörnera a jeho vojáky a osvobodily nás z německé okupace, a nejen z kleští a surovosti nacismu nás osvobodily. Ale i z toho všeho, čeho byl Hitler a nacismus plodem a nástrojem. Osvobodily nás ze spárů ubíjejícího nás kapitalismu a otevřely nám cestu do nového, radostného světa socialismu. Z říše smrti vešli jsme do říše života.“⁴⁷ Připomeňme tudíž tradiční přesvědčení socialismu o tom, že kapitalismus plodí válku. To se nyní druhým válečným konfliktem jen „objektivně“ potvrdilo.

Od poloviny třicátých let přitom Kominternu definovala fašismus coby nejreakčnější formu kapitalismu. Takto se v klasifikaci režimů dostal nyní poražený fašismus do protikladu k sovětskému vítězímu socialismu, tj. do pozice jeho největšího nepřítele. Odtud byl ostatně jen malý krok k prohlášení válečného vítězství za cestu k revoluci, tedy k úplnému zničení kapitalismu.⁴⁸ Poválečné Československo v tomto kontextu můžeme vnímat i jako novou verzi moderní demokracie osvobozující se od dějinami odsouzeného kapitalismu.

⁴⁷ NEJEDLÝ Z. (1955): *Nedělní epištolky 1950*, Praha, SNPL, s. 119.

⁴⁸ FURET F. (2000): *Minulosť jednej ilúzie. Esej o ideji komunizmu v 20. storočí*, Bratislava, s. 446.

K tehdejším zahraničním umělcům, kteří představovali svou tvorbou bojovníky za mír, patřili Alexandr Fardějev, Louis Aragon, Ilja Erenburg, Pablo Neruda, Pablo Picasso a další. Jejich společným jmenovatelem byl jistě prožitek 2. světové války a také participace v komunistických hnutích.

Mírová kulturní aktivita jak celosvětová, tak tuzemská byla podpořena cenami míru. Lze konstatovat, že každá organizace pořádala udílení mírových cen a nominovala na ně své kandidáty. Účelem pak bylo nejenom zhodnotit a uznat dílo, za které autor cenu dostal, ale hlavně vzbudit zájem o dané téma a dílo v očích veřejnosti a samozřejmě vyzdvihnout kulturu jakožto strážce a bojovníka za mír.⁴⁹

Existovala například cena míru udělovaná světovým kongresem obránců míru anebo mezinárodní Stalinská cena míru udělovaná Nejvyšším sovětem. Vznikaly také tuzemské ceny míru, v Československu například cena udělovaná Československým výborem obránců míru. Ceny měly být udělovány každoročně za nejlepší díla, výkony a úsilí v oblasti literatury, umění, vědy a politické publicistiky, které nejúčinněji přispěly nebo mohou přispět k upevnění míru.⁵⁰

Výběr kandidátů na ceny pokrýval širokou škálu lidí z nejrůznějších oblastí veřejného života. Takto pestrý výběr laureátů měl dát navenek vědět, že cenu může získat kdokoliv a že se na usilovném boji za mír podílí celá společnost. Pokud se zaměříme na první nositele cen míru, na mezinárodním poli ji za Československo získal in memoriam Julius Fučík za své dílo *Reportáž psaná na oprátce*. Ústředním symbolem se stalo heslo „Lidé bděte!“.⁵¹ Dalším významným se stal český hudební skladatel Václav Dobiáš za kantátu „Buduj vlast, posílíš mír“, v níž je vyzdvihován hlavně symbolický prvek budovatelské rétoriky: svou prací se každý člověk podílí nejen na obraně míru, ale zároveň na budování socialistické vlasti. Výběr díla je symbolický – netýká se jen samotného díla a autora, ale přeneseně ji obdržel každý občan.⁵²

Důraz byl kladen také na tuzemské ceny míru, byly uděleny ceny třem osobnostem Československé kultury. Za básnickou skladbu „Zpěv míru“ obdržel cenu Vítězslav Nezval, za portrét Julia Fučíka Max Švabinský. Tento symbol se například

⁴⁹ SVOBODA B. E. (1956): *Světové mírové hnutí*, Praha, ČSVOM, s. 200.

⁵⁰ TOUŠKA F. (1951): *Československý lid v boji za mír*, Praha, Vyšehrad, s. 59.

⁵¹ SVOBODA B. E. (1951): *Buduj vlast – posílíš mír*, Praha, MÍR, s. 54–55.

⁵² Tamtéž: s. 58.

objevil i na poštovních známkách. A jako třetí Ján Cikker za kantátu „Zdravice na Stalina“.

V tomto výběru můžeme vysledovat několik rovin, které jsem již zmiňoval, tedy že a priori nehledáme mírotvorný prvek jako primární. Oslavné kantáty na Sovětský svaz a zkušenost v boji s nacismem mají odkazovat na trvalé pouto se Sovětským svazem, bez něhož by se Československo nemohlo rozvíjet, přičemž v dobové propagandě představoval Sovětský svaz spolehlivého garanta celosvětového míru. Julius Fučík byl v poválečné propagandě naplno využit jako symbol utrpení mladého komunisty, který byl pro svoji činnost popraven nacisty.

Využívání symboliky a ideologie míru mělo tedy několik forem, které v důsledku zajišťovaly partikulární zájem na nasměrování obyvatelstva při budování nového Československa. Jedním z médií, které mělo velký potenciál oslovit veřejnost, byl film. Kupříkladu jeden z dílů Československého filmového týdeníku se věnoval boji za mír při příležitosti sjezdu Svazu obránců míru. Ústředním tématem jsou ukázky zaměstnanců z různých oblastí hospodářství a vědy, kteří jsou nominováni jako delegáti na sjezd, neboť jejich svým pracovním úsilím přispívají k boji za mír. Typickou motivací jsou v tomto případě tzv. mírové závazky, jež přijímají jednotlivá družstva či organizace, které tím přispívají v boji za mír. Traktoristé z brigády strojní stanice si dali mírový závazek, že pěti stroji obdělají za rok 5 000 ha, uspoří 5 procent pohonných hmot a 10 procent nákladů při opravách. Velmi zdařile jsou pak prezentováni další dva delegáti. Jedním je lékař z porodnice: ten kdo přivádí na svět nového člověka, je zároveň tím největším bojovníkem za mír, aby narozené děti již nepoznaly hrůzy války. Dalším obrazem je klidné nedělní odpoledne v Gottwaldově. U společného stolu sedí rodina, matka servíruje kávu a bábovku. Komentář doprovází nedělní idylu slovy „*Žije se jim dnes dobře (záběr na rádio), patnáctiletá dcera Věra a dvouletá dcera Mařenka si ani neumějí představit, co je to bída a nedostatek. Klid a mír rodinám na celém světě, proto je potřeba pracovat, proto se schází v Praze Sjezd obránců míru.*“⁵³

V představených obrazech je spojeno několik motivů, které byly součástí mírové propagandy. Jednak je to budovatelský apel při vytváření nového Československa, dále ukázka výhod a úspěšnosti probíhající kolektivizace, zapojení a důležitost ženského hnutí při boji za mír, a to vše graduje okamžikem, který čeká a očekává každý občan

⁵³ Archiv ČT, Československý filmový týdeník 1951/4, IDEC 20132424201/0296, [cit. 13-06-2017].

vlasti. Klidný život pro sebe a pro své děti. Ve spojení s Macurovým *Šťastným věkem* je to vlastně ukázka onoho pomyslného ráje.⁵⁴

V případě symboliky u katolických mírových hnutí je ovšem nutné brát zřetel na specifické postavení těchto organizací. Mírová hesla a symboly jsou pevně provázány s křesťanskou symbolikou. Charakteristická jsou zvláště různá hesla, doprovázející jednotlivé manifestace a shromáždění.

Rétorika míru a křesťanství a snaha nalézt konsensus mezi komunismem a křesťanstvím je nejvíce patrná u předsedy mírového hnutí Josefa Plojgara. V roce 1951 byli Josef Plojhar a Alexandr Horák odměněni za svoji práci v mírovém hnutí čestnými doktoráty theologie. V úvodní řeči při ceremoniálu v Karolinu promlouvá k oběma aktérům děkan theologické fakulty ThDr. Vojtěch Šanda. Na závěr své řeči odůvodňuje, proč jsou oba doktoráty uděleny: „*My pak theologická fakulta, jsouce přesvědčeni, že theisticko-náboženský podklad je potřebný pro veškeré úsilí o světový mír a že spadá jako podklad theologický a ethický hlavně do oboru kněžského teoretického snažení, a proto chtějíce vás jako zářivý příklad vyzdvihnouti před ostatními kněžími a celému světu vás vystaviti jako vábivý vzor k následování a k šlechetnému zápolení na poli pravé humanity, rozhodli jsme se ke cti vaší i naší zároveň vám uděliti čestný doktorát.*“⁵⁵

Samozřejmě, že udělení doktorátu se netýká zásluh v oboru theologie, ba má sloužit spíše jako vzorový příklad a odměna oběma oceněným za dobré služby, které prozatím odvedli ve jménu boje za světový mír. Symbolicky pak ve svém projevu promlouvá Josef Plojhar. V rámci vyostřeného boje mezi státem a církvemi tvrdě odsuzuje postoj tzv. „nepřátelských“ kněží, kteří svým přístupem hatí boj za mír. Velmi často pak ve svých projevech používá citace z bible a transformuje jejich význam do dobového jazyka. „*Na úsvitu křesťanství slyšíme shůry známá slova: Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus bonae voluntatis – Sláva na výsostech Bohu a na zemi lidem pokoj dobré vůle. To je náš program – starati se o mír, klid a pokoj v theologickém a náboženském slova smyslu, aby každý člověk měl mír a klid ve svém srdci, protože vnitřní rozháranost nemůže býti základem lidské spokojenosti a lidského štěstí. Proto je posláním všech náboženství starati se o tento vnitřní pokoj a mír každého*

⁵⁴ MACURA V. (1992): *Šťastný věk - Symboly, emblémy a mýty 1948-1989*, Praha, IMAGINACE, s. 8-18.

⁵⁵ PETERA R. (1951): *Pocta bojovníkům za mír*, Praha, PK ČSL, s. 17-18.

člověka na tomto světě. Bylo by však příliš nekřesťanské a příliš sobecké a nelidské, kdybychom se chtěli starat jen o individuální mír jednotlivce, věřícího příslušníka vlastního národa. To, čeho věřící srdce je plno, musí vyzařovat do okolí a nesmí znát hranic řečí, rasy nebo světadílů. Takový mír chceme dát lidské duši a zanést do celého světa. Úžasná magnetická síla od člověka k člověku musí zachvátit celý svět, chceme-li vybudovat lidem pokoj a štěstí života. To znamená býti bojovníkem za světový mír. Nestačí jenom za mír se modlit, o míru mluvit, psát o něm básně a knihy. Pro mír nutno pracovat a v daném okamžiku i za mír odhodlaně bojovat...⁵⁶

Ve svém projevu cituje i část žalmu: „ Rozmetej národy, které chtějí válku“ ... I my tu z upřímného srdce voláme k Bohu: Znič a rozmetej národy, lidi, politiky a vlády, kteří chtějí válku.⁵⁷

Svůj projev poté zakončuje asi nejabsurdnějším přirovnáním: „Dvakrát přišlo z východu jasné světlo, které zazářilo do srdcí lidstva. Po první, když se naplnil čas, kdy byly zaplašeny temnoty rozumu i srdce a políbily se nebe se zemí, po první – ex oriente lux – z východu zazářilo světlo, když hvězda betlémská zvěstovala narození Nejvyšší lásky. A po druhé – když na troskách hrůz první světové války vzešlo lidské bídě nádherné světlo Velké říjnové revoluce – po druhé: ex oriente lux.“⁵⁸

Plojharova poměrně ostrá rétorika je pro něj charakteristická. Otázkou zůstává, zda v dobovém kontextu přílišná agresivita nebyla spíše na škodu než k užitku. Tato přemíra je nejvíce zřetelná v posledním výroku, kdy narození Krista staví na roveň událostem Říjnové revoluce. Svou povahou však Plojharův proslov zapadá do typické adorace Sovětského svazu, kterou ve svých projevech používal velmi často.

Celý proslov byl publikován jako útlá knížka v nákladu 5 500 výtisků a její charakter vystihuje samotný obal. Název knihy *Pocta bojovníkům za mír* odpovídá účelu, k jakému byla napsána. Co je však zajímavější z hlediska symboliky, je přetištěná část vitráže z katedrály svatého Víta, Václava a Vojtěcha na Pražském hradu.

⁵⁶ Tamtéž: str. 23.

⁵⁷ Tamtéž: str. 25.

⁵⁸ Tamtéž: str. 25.

Je na ní vyobrazení evangelisty svatého Matouše držícího nápis „PAX TI“ neboli mír tobě. Autorem této vitráže je již zmíněný Max Švabinský.⁵⁹

Samostatnou kapitolou jsou církevní poutě. Snaha komunistického režimu narušit jejich církevní charakter a doslova desakralizovat samu jejich podstatu, byla obsahem jedné z mnoha kampaní vedených po roce 1948 vůči katolické církvi.

Příkladem je církevní pouť na Velehrad. Jedna z nejvýznamnějších církevních poutí byla vzhledem k počtu účastníků navýsost masovou událostí. Údajně se sešlo až 140 000 poutníků. Církevní charakter poutě byl přetransformován v tzv. mírovou manifestaci. Hlavním řečníkem byl Josef Plojhar. Hlavní tribuna byla koncipována jakožto presbytář. Hlavnímu průčelí vévodila bílá holubice, která měla symbolizovat mírový odkaz akce.⁶⁰

Jiným případem může být tzv. národní pouť na Vavřínečku v roce 1951. Zde byl charakter mírové manifestace ještě rozšířen o husitské slavnosti a odkazy na národní tradice. Mši sloužili kněží Jan Mára a Ján Dechet, oba členové mírového hnutí katolického duchovenstva a tzv. vlastenečtí kněží. To byl mimochodem trvalý prvek tzv. národních poutí – byly vždy celebrovány režimu věrnými kněžími. Zajímavostí je propojení mírového boje s husitskou tradicí. Když skončila vojenská přehlídka, pronesl projev ministr národní obrany Alexej Čepička. Lidově-demokratickou armádu v něm přirovnal k armádě husitské a nepřátele ze Západu ke křižákům, což je další příklad rétoriky v rámci vymezování se Východu vůči Západu a toho, jak byly pro účely mírové ideologie zneužívány národní symboly.⁶¹

Idea míru prostupovala skrze nejrůznější média, od filmu, přes umění až po literaturu. Nevyhnula se ani literatuře pro děti. Příkladem je kniha z roku 1952 s názvem *Čeští spisovatelé korejským dětem*.⁶² Tento knižní počín byl zajímavý i tím, že výtěžek z prodeje byl poslán ve formě finanční pomoci do Koreje. Podílelo se na něm několik českých spisovatelů a básníků, například Vítězslav Nezval, Jan Noha, Marie Pujmanová a další. Jednu z kapitol sepsal také Zdeněk Nejedlý. V jeho rétorice bychom mohli vypočítat velmi ostrý tón, s jakým opět ztotožňuje americkou armádu s novodobými

⁵⁹ Kateřina Rusoová: *Vitráže Maxe Švabinského v katedrále sv. Víta, Václava a Vojtěcha na Pražském hradě*, Bakalářská diplomová práce, Vedoucí práce: prof. PhDr. Lubomír Slaviček, CSc. 2007, s. 34.

⁶⁰ Dostupné na: <http://multimedia.ctk.cz/?setSite=foto-detail-pagein&documentId=2072893&idx=44&select-continue=1> [cit. 2016-02-01].

⁶¹ RANDÁK J. (2016): *V záři rudého kalicha*, NLN, s. 290-300.

⁶² *Čeští spisovatelé korejským dětem* (1952), SNDK, Praha.

křížáky a užívá odkazy na husitskou tradici. „*Stojí škola a v ní se učí děti – obraz, nad nějž nelze si myslet mírovější, mírumilovnější, lidštvější. Ale přiletí nepřátelské letadlo, vyhlédne si právě tento objekt, bombou zničí v minutě školu, učitele i všechny učící se tam děti. Anebo jesle: viděli jste už dnešní jesle? A v nich ta rozkošná batolátka? A udivená a dychtivá očička malých chlapečků a holčiček? Ale ani ty nejsou bezpečny před vražedným útokem, jak ukázaly útoky fašistických letadel v II. světové válce na školy a jesle v SSSR a jak se i dnes děje při útocích amerických letadel na školy a jesle v Koreji. A k jednotlivým dětem se tito novodobí křížáci nechovají rovněž jinak.*“⁶³

V básni od Marie Pujmanové s názvem „Dvě povídky“ lze spatřit obraz americké armády a vědců jakožto vynálezců a šířitelů nejrůznějších nemocí, kterými se snaží nakazit korejské děti.

*„Laboratoř z kovu, ze skla,
jako ostré zbraně lesklá,
a v ní muž u mikroskopu
v Americe zlatokopů
vyrábí tam prudkou smrt
na tyfus a na záškrť.*

*Co mu dítě, co mu matka?
Z bombardáku agresor
na malinká Korejčátka
hází tyf a hází mor*

...

*Svět je krásný! Chceme žít
a ne v hrob se uložit.
Každé dítě bratr je –
Korejčátka nedáme.*“⁶⁴

⁶³ Tamtéž: s. 8.

⁶⁴ Tamtéž: s. 14-16.

Indoktrinace mírovou ideologií se zkrátka zdaleka netýkala pouze dospělých. Agresivní rétorika, s jakou autoři pracují ve svých dílech pro děti, měla za cíl malé čtenáře vyděsit a pěstovat v nich od začátku nenávist k nepřátelům tábora míru. Zároveň měla vystrašit a mobilizovat i rodiče-čtenáře, a tak je zapojit do boje za mír v zájmu šťastné budoucnosti jejich dětí.

Celou kapitolu bych rád ukončil veršem z básně od Vítězslava Nezvala „Zpívám zpěv míru“, jejíž název je záměrně použit i v názvu této kapitoly. Tato báseň se totiž stala jednou z hlavních mezi těmi, které doprovázely lid Československa v boji za mír. Zajímavá jsou i autorova vlastní slova, proč báseň sepsal: *„Báseň vyvěrá z celé mé tvorby. Pokusil jsem se v ní zužitkovat všechno to, co jsem v malém vytěžil v lyrických básních. Tentokrát jsem se snažil užít toho ve službách rozsáhlejší koncepce. [...] Pokouším se v ní mobilizovat pro mír (tj. bojovat pro mír) všechny národy, všechny lidi i samu přírodu a krásu. [...] Vlivy a podněty k napsání básně? Nepřímo tu působil nejen lid, ale i ti, kteří ho vedou a kteří dávají jeho práci a úsilí spolehlivé základy, kteří ho vedou k socialismu a míru. Jedním z posledních impulsů k napsání této básně bylo loupežné přepadení Koreje, země panenské čistoty a krásy, země mírumilovné, kterou přinutili imperialisté krváčet. Korea je mementem pro všechny lidi, kteří si přejí mír. Boj malé Koreje za svobodu se nemohl nedotknout srdce každého člověka a nemohl nechat lhostejným.“*⁶⁵

*„Zpívám zpěv míru! Volám vás,
volám vás, lidé, k boji za mír,
v němž ční jak nebetyčný Pamír
Sovětský svaz, Sovětský Svaz,
zpívám zpěv míru.“*⁶⁶

Domnívám se, že v tomto jediném verši se zrcadlí celý charakter tzv. boje tábora míru. Sovětský svaz v roli ochránce a garanta celosvětového míru, kterého by měly státy včetně Československa následovat a v jeho ochranu se ubírat. Ne nadarmo dostal v dobovém jazyce Josif Vissarionovič Stalin přezdívku Generalissimus mír.⁶⁷

⁶⁵ BAHYNKA M. (1980): *Vítězslav Nezval, Zpívám zpěv míru*, Máj, Praha, s. 235-236.

⁶⁶ *Čeští spisovatelé korejským dětem* (1952), SNDK, Praha, s. 11.

⁶⁷ Toto pojmenování použila poprvé ve své básni „Milióny holubiček“ Marie Pujmanová.

V této kapitole jsem se snažil poukázat jednak na prostoupenost československé, respektive české kultury prvkem míru a jednak na roli, kterou tento motiv zastával, tedy čemu měl sloužit. Kultura hrála v mírové ideologii nezastupitelnou roli, kterou tehdejší autoři a vládnoucí garnitura cíleně využívali. Kultura totiž představuje jeden z významných nástrojů formování představ a hodnot. Snad se mi podařilo nastínit mírovou koncepci v celé její šíři, jak s ní dobová propaganda pracovala a jaké místo v různých oblastech zastávala. Upozornil jsem rovněž na symboliku, která byla v rámci mírové kampaně užívána za účelem prosazení a legitimizace konkrétních norem a idejí.

5. Katolická akce

Pokud se Mírové hnutí mělo stát ústředním orgánem reprezentujícím katolickou církev v Československu, pak Katolická akce byla jakýmsi prvním pokusem o naplnění této ideje. Dlouhá jednání mezi zástupci státu a církve, jejichž účelem bylo vyřešit postavení církve uvnitř nově nastoleného komunistického režimu, vyústila v závěrečný akt – ustavení Katolické akce, což v podstatě vyloučilo jakoukoliv možnost dalšího vyjednávání a vedlo k mocenskému omezení církve v rámci systému a k následným represím.

Zpočátku představitelé diktatury usilovali o to vést s katolickou církví dialog. Jejich záměrem bylo přimět nejen nižší, ale i vysoký klérus k úpravě náboženského života a dosáhnout změny postavení církve. Nepřítelem, proti kterému bylo ve skutečnosti třeba bojovat, byl ovšem Vatikán, nikoli sama církev. Jinými slovy bylo nutné odtrhnout katolickou církev od Vatikánu a pomocí donucovacích nástrojů ji přetvořit k obrazu svému, tedy v církev národní.⁶⁸

Neochota a nikam nevedoucí jednání mezi biskupy a zástupci státu vedly k rozhodnutí vytvořit v rámci církve umělé politické hnutí, jež by zastupovali pokrokoví kněží věrní režimu, kteří by svou činností jaksi zastínili episkopát. Představitelé režimu žádali od zástupců církve uznání legality poučovacího režimu a zrušení suspenzí uvalených na některé z kněží. Z řad episkopátu zastával smířlivý postoj biskup Štěpán Trochta, arcibiskup Beran byl naopak rázně proti. Když bylo na biskupské konferenci konané v březnu roku 1949 ve Starém Smokovci objeveno odposlouchávací zařízení, znamenalo to definitivní konec všech jednání.⁶⁹

Název Katolická akce byl zvolen záměrně. Stejnojmenná organizace zde totiž působila již delší dobu. Původní Katolická akce byla organickou součástí katolické církve, která zavedla účast laiků na apoštolátu církve. Inicioval ji papež Pius XI. encyklikou *Ubi arcano Dei* z 23. 12. 1922. Hlavním cílem bylo šíření katolicismu mezi všemi vrstvami obyvatelstva a systematická příprava laiků pro účast na hierarchickém apoštolátu.⁷⁰

⁶⁸ BALÍK S., HANUŠ J. (2013): *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, CDK, s. 18.

⁶⁹ Tamtéž s. 23-23.

⁷⁰ ADAMUS, J. *Obraz doby: „Vlastenecký“ kněz Josef Plojhar*. Praha, 2014. 52 s. Bakalářská práce Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Kamil Činátl Ph.d. s. 41.

Přípravy na založení Katolické akce probíhaly od dubna 1949. Byli přizváni pokrokoví kněží, kteří se měli do těchto příprav a organizace aktivně zapojit. Byli to hlavně Josef Plojhar, Alexander Horák, Josef Lukačevič, Bohuslav Černocký a Jan Mára. V krajích probíhala intenzivní přesvědčovací kampaň kněží, aby podepsali prohlášení Katolické akce. Je nutno zdůraznit, že totožný název obou organizací uváděl kněží v omyl – domnívali se, že podepisují pravověrnou akci. Jindy zase byli k podpisu donuceni pod nátlakem a vyhrožováním. Podpisová kampaň neušla pozornosti episkopátu, která oběžníkem kněží varovala, že podepsání prohlášení Katolické akce bude stíháno dle církevního zákona, v krajním případě tak kněžím hrozila i exkomunikace. Vzhledem k reakci episkopátu bylo upuštěno od původního plánu, kdy měli stát v čele Katolické akce pokrovní kněží. Představitelé režimu se domnívali, že by to negativně ovlivnilo obraz připravované organizace a její účel by tak nebyl naplněn. K tomuto rozhodnutí přispělo i jednání biskupů, na kterém byl připraven seznam představitelů Katolické akce, kteří měli být exkomunikováni.⁷¹

Ustavující konference Katolické akce se konala 10. 6. 1949 v Obecním domě v Praze. Zúčastnilo se jí 283 lidí, včetně 68 kněží. Byl zvolen Celostátní výbor Katolické akce v čele s režisérem Národního divadla Ferdinandem Pujmanem a bylo přijato prohlášení, v němž byly vytyčeny hlavní body fungování a smyslu celé organizace.⁷²

V samotném prohlášení je zdůrazněn kontinuální vztah k římskokatolické církvi. Uznání papeže a podrobení se ve všech věcech víry, církevních mravů a disciplíny je v silném kontrastu s autonomií a jinými právy papežského stolce, které tu záměrně nejsou zmíněny. Dále se zde objevuje antagonický vztah mezi mírem a válkou. Rétorika, která je tolik podobná pozdějšímu Mírovému hnutí, je zde zastoupena typickými prvky, jakými jsou traumata z války či nepřátelé a štváči socialismu v podobě západních demokracií. Výzva k zajištění trvalého míru je shrnuta do jedné věty: „*Jsme přesvědčeni, že nebude pravého pokoje a míru na světě, dokud výrobní společnost nebude nahrazena společností novou – socialistickou*“. Jinými slovy k dosažení trvalého světového míru je zapotřebí, aby společnost prošla dějinným přerodem ke

⁷¹ Kaplan K. (1993): *Stát a církev v Československu (1948-1953)*, Brno, Doplněk, s. 78-79.

⁷² NA, fond ÚAV NF 1948–1955, Katolická akce, inv. č. 14, ka. 38.

společnosti bez třídních rozdílů a dospěla k ideálu rovnosti a sociální spravedlnosti. To vše zaštiťuje pojem křesťanská láska k bližnímu.

Ve druhé části prohlášení je zdůrazněno neúspěšné vyjednávání mezi státem a episkopátem o uspořádání církve. Biskupové jsou tu obviňováni, že to oni jsou příčinou, proč se jednání nedaří. Na závěr je shrnuto do šesti bodů, co má být titulním posláním nové organizace. Zaprvé zintenzivnění náboženského a mravního života v církvi a prohloubení spolupráce mezi laiky a kněžími. Zadruhé zabezpečení náboženské výchovy, zatřetí rozšíření katolického tisku pro lid, začtvrté zajištění státem dotované podpory a udržení náboženského kultu a církevních staveb po provedení pozemkové reformy, zapáté rozšíření Katolické charity a zajištění fungování péče o nemocné, zdravotní služby a dalších a zašesté vyjádření kladného poměru vůči státu, který je vyjádřen pomocí věty vlasteneckého kněze Františka Sušila⁷³: „*Církev a vlast, ty v prsou mých milujte sestersky se obě, každá měj srdce mého půl, každá měj srdce moje celé.*“⁷⁴

⁷³ František Sušil byl vnímán jako jeden z prvních moravských buditelů v rámci národního obrození. Svým dílem a působením se dostal do „pantheonu“ vlasteneckých kněží. Josef Beneš o něm píše ve své knize *Ač zemřeli, ještě mluví*. Důležitým bodem jeho života byla také podpora všeslovanství a cyrilometodějství.

⁷⁴ NA, fond ÚAV NF 1948-1955, Katolická akce, inv. č. 14, ka. 38.

5.1. Organizační řád Katolické akce

I přes veškerý nesouhlas a vlnu nevole jak ze strany episkopátu, tak ze strany duchovních a laiků, se Katolická akce nerozpadla ihned po svém začátku, ale fungovala minimálně do roku 1952, kdy její ideovou náplň postupně převzalo nově vzniklé Hnutí katolického duchovenstva. Založení Katolické akce přitom bylo prvním pokusem jak pomocí nějaké instituce ovládnout katolickou církev a docílit vzniku národní církve. Plán nevyšel, neboť v době jejího vzniku měl dosud episkopát možnost se vyjadřovat a svou církev řídit. Když pak bylo ustaveno Mírové hnutí, byla již valná část biskupů v internaci a stát postupně obsazoval různé církevní posty loajálními lidmi.⁷⁵

Jak tedy vypadala samotná struktura Katolické akce? Nejvyšším orgánem byl Sjezd Katolické akce, v němž působili zástupci z každého okresu. Jejich úkolem bylo volit členy ústředního výboru a udávat linii Katolické akce a měli také možnost měnit organizační řád. V ústředním výboru byli zástupci jednotlivých krajů, přičemž jejich počet byl dán velikostí a významností kraje. V rámci svých kompetencí volili členy předsednictva a pomocných komisí. Výkonným orgánem ústředního výboru byl generální sekretariát v Praze. I když Katolická akce a její orgány měly mít celorepublikovou působnost, byly zvláště vymezeny samostatné orgány pro Slovensko. Důvodem byla specifická poměra na Slovensku, jinak řečeno vyšší religiozita, a tudíž obtížnější adaptace Katolické akce.

Na regionální úrovni působily krajské, okresní a místní výbory Katolické akce, jejichž součástí byly různé odbory. Jejich úkolem byla osvětová činnost v rámci daného regionu či obce. Vytvořené odbory měly zajišťovat rozličné činnosti, například správu církevních nemovitostí, svolávání brigád při opravách kostelů, péči o kostelní sbor, organizování církevních poutí, vyučování náboženství a další. Zde je nutno podotknout, že v příručce věnované organizaci Katolické akce je výuka náboženství charakterizována jako vedení k vlasteneckému chápání dítky, dobrého věřícího a platného členu lidově-demokratického zřízení.⁷⁶

Na poměry v regionech neměla Katolická akce prakticky žádný dopad. Odpor, s jakým vyrukovali biskupové, ale i samotní kněží, a to zvláště ti pokrokoví, společně s laiky, odsoudil Katolickou akci k neúspěchu. Posledním hřebíčkem pak bylo, když

⁷⁵ BALÍK S., HANUŠ J. (2013): *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, CDK, str. 23.

⁷⁶ NA, fond ÚAV NF 1948-1955, Katolická akce, Organizační řád KA, inv. č. 14, ka. 38.

nedlouho po jejím založení vyhlásil papež exkomunikaci všech členů Katolické akce. Vedlejším efektem souvisejícím s celou kampaní byl otřes ve členské základně Československé strany lidové, již připadl nevděčný úkol sbírat podpisy pod prohlášení Katolické akce a lákat nové členy z řad laiků. Po ustavení Katolické akce se jména signatářů objevila na seznamech, aniž by to samotní účastníci věděli. Členové místních výborů Československé strany lidové byli dosazeni bez jejich vědomí, a na základě této zkušenosti začali hromadně opouštět jak Katolickou akci, tak stranu lidovou. To mělo za následek tak nepřehledný otřes, že statistiky, kolik má lidová strana členů, byly uzavřeny až v roce 1952. Brzy potom bylo dokonce jedním z kritérií pro vstup do lidové strany členství v Katolické akci.⁷⁷

⁷⁷ FIALA P., FORAL J., KONEČNÝ K., MAREK P., PEHR M., TRAPL M. (2008): *Český politický katolicismus 1848-2005*, Brno, CDK, s. 394–397.

5.2. Katolická akce jako mírové hnutí

Mezi Katolickou akcí a Mírovým hnutím existovaly jisté podobnosti. Jednou z prvních věcí je cíleně nově vzniklá organizace, která měla převzít fungování katolické církve, a nahradit tak církevní hierarchii. I když se v materiálech setkáme s tím, že tvůrci počítali s obnovením dialogu mezi biskupy a státem, ve výsledku byla tato organizace v naprostém rozporu s celkovým fungováním katolické církve. Idea, se kterou přišla Katolická akce, do jisté míry korespondovala s pozdější existencí Mírového hnutí. Snaha představitelů režimu o vznik národní církve zcela oddané režimu vystupuje nejzřetelněji z textu posláni Katolické akce nazvaném „Rozvíjení lásky k lidově-demokratické vlasti“, v němž se píše: *„Naše hluboká víra v milost Boží a naše pokorná oddanost Synu Božímu i Církvi svaté nám naprosto nebrání v tom, abychom nemilovali i svou vlast. Milujeme svou rodnou zemi a milujeme lid. Kráčíme ve šlépějích tisíců poctivých vlasteneckých katolických kněží, kteří přes nepřízeň mocných zůstali věrni lidu, kráčeli po jeho boku a milovali svou vlast stejně horoucně, jako my ji milujeme dnes. Není důvodu, proč by se měl dnes katolík stavět proti své vlasti, která kráčí vstříc mohutnému rozkvětu, a není důvodu, proč by měl katolický kněz vyvolávat nesváry a rozbroje. Chceme žít v klidu a pokoji, a proto odmítáme jakékoli pokusy o zneklidňování. S hlubokým uspokojením jsme naopak sledovali průběh slibů věrnosti, při nichž katolické duchovenstvo, a to zvláště duchovenstvo drobné, dokumentovalo způsobem až manifestačním svou oddanost lidové demokracii. [...] Je třeba, abychom v duchu naší ústavy vnášeli do duší našich věřících uspokojení a přesvědčení o spravedlnosti naší lidově-demokratické republiky vůči všem občanům, národnostem a náboženstvím. A osočoval-li Vatikán naši lidovou demokracii, že pomýšlí na likvidaci Církve, je třeba, abychom fakty dokazovali, že ji naopak hmotně zabezpečila a že od ní za to nic nežádá, než plnění jejích vlastních náboženských úkolů a loyaltitu vůči státu.“*

Dalším společným jmenovatelem je hledání dialogu mezi socialismem a křesťanstvím. Ústředním motivem zůstává boj proti překonanému společenskému řádu kapitalismu, v němž bují prvky vykořisťování, které jsou neslučitelné s křesťanskou láskou k bližnímu. Rozporuplným prvkem je, že v předních liniích kapitalistického zlořádu stojí Vatikán, proti kterému je nutné bojovat. Na druhé straně Katolická akce se ve věcech víry a dobrých mravů zcela podřizuje Svatému otci. Tento rozpor ve výkladu doboví autoři neřeší, a to jen umocňuje dojem, že Katolická akce byla

propagandistickým konstruktem, jehož cílem bylo převzít kontrolu nad katolickou církví.

A konečně tím nejzásadnějším společným prvkem je motiv míru, neboť jedním z pilířů politiky Katolické akce se stala její mírotvorná úloha. Duchovenstvo a laikové zapojení do Katolické akce a podílející se tudíž na společné práci při budování lepšího světa, bojují za celosvětový mír. Bipolarita světa je zde vyjádřena klasickým rozdělením na tábor imperialistů a tábor míru, v němž vedoucí úlohu sehrává Sovětský svaz. Stmelujícím elementem tábora míru se stala všeslovanská myšlenka a cyrilometodějský kult.⁷⁸ Dokonce existovala myšlenka o změně sloužení liturgie ve prospěch tzv. Slovanské, kterou se měl stát příklon k některému z východních ritů.⁷⁹

⁷⁸ NA, fond ÚAV NF 1948-1955, Katolická akce, inv. č. 14, ka. 38.

⁷⁹ JAKUBČIN P. (2012): *Pastieri v osídlach moci, Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948-1968*, Bratislava, Ústav pamäti národa, s. 23.

6. Akce V – Konference na Velehradě

V rámci počáteční geneze katolického mírového hnutí hraje největší roli červenec 1950. Právě tehdy se totiž zrodil základ nové organizace, která pak měla po dalších téměř 18 let představovat oficiální politiku a hierarchii katolické církve v Československu. Mírové manifestace nahradily, jak již mají ve svém názvu, tradiční náboženské poutě s cílem udělat z nich události zcela profánního charakteru. Jako hlavní představbový prvek měla posloužit idea míru.

Tato kapitola se bude podrobně věnovat událostem spojeným s mírovou manifestací na Velehradě. Ta se konala ve dnech 3. – 6. července 1950 a ve výsledku představovala nově vznikající katolickou organizaci sloužící komunistickému režimu k uplatňování své oficiální politiky. Bude zde zachycena samotná příprava červencových událostí, která na politické úrovni probíhala již od dubna roku 1950, a to ve spolupráci s tzv. vlasteneckými kněžími v čele s Josefem Plojharem. S tzv. Akcí V jsou svázány i další oslavy, manifestace a konference, jež se konaly na začátku července. Byla to například konference všech církví v Luhačovicích či Slovanský den na Děvíně. Společně s husovskými oslavami tvořily významný, pečlivě připravený komplex veřejných akcí, jenž byl předurčením dalšího směřování režimní politiky vůči katolické církvi a také vývoje Mírového hnutí katolického duchovenstva.

V kapitole se budu nadále věnovat průběhu jednotlivých událostí s důrazem na Velehrad, pokusím se vysvětlit důvody, proč byl pro konání konference a souvisejících oslav vybrán právě Velehrad. Na závěr shrnu konkrétní výsledky a dopady, které konference v důsledku měla.

6.1. Vzhůru na Velehrad!

Myšlenka na uspořádání velkého sjezdu všech církví z lidově demokratických režimů a Sovětského svazu byla diskutována v březnu na poradě církevní šestky, a to po předchozím návrhu Státního úřadu pro věci církevní. Zpočátku se uvažovalo o sjezdu všech církví, nikoli jen církve římskokatolické. Sjezd měl být reakcí na exkomunikační dekret, který vydal Pius XII.⁸⁰ a ve kterém byl tvrdě odsuzován komunismus. Za jakoukoli participaci na tomto režimu hrozila exkomunikace. „*Linie, kterou zde Vatikán nastupuje, je nezakrytě linií válečnou, inspirovanou a nyní již také realizovanou americkými imperialisty. Je nezbytně nutno organizovat protiakci...*“⁸¹

Nakonec se po několika debatách ustoupilo od formátu všecírkevního sjezdu a jednalo se již pouze o římskokatolické církvi za účasti několika zahraničních hostů. Sjezd se měl stát velkou mírovou manifestací všeho československého duchovenstva. Ústředním motivem byla především reakce na rozhodnutí Vatikánu a snaha o jeho diskreditaci. Zároveň byli pro přípravu a účast vybráni vlastenečtí kněží, jejichž hnutí mělo v rámci římskokatolického duchovenstva zaujmout přední pozice, a sjezd na Velehradě byl dobrou možností, jak do tohoto hnutí přitáhnout nové kněží. Ti by se pak v rámci svého povolání podíleli pokrokově na výstavbě socialismu v Československu.⁸²

Sjezd na Velehradě byl naplánován na začátek července roku 1950. V rámci příprav probíhaly po celé zemi masové kampaně a přesvědčování jak laických věřících tak hlavně duchovních k účasti. Prostředníky a agitátory v řadách duchovních se stali církevní tajemníci. Duchovní byli zváni na národní výbory, kde měli být instruováni a získáni pro účast na Velehradě.⁸³ Někteří kněží se těmto setkáním záměrně vyhýbali. To, jaký význam byl připravovanému sjezdu přikládán, ilustruje dokument o zajištění masové účasti kněží a věřících na Velehradě, určený všem vedoucím tajemníkům OAV-NF v kraji Ostrava:

Vážení soudruzi, jak jste již byli informováni církevními tajemníky ONV, koná se dne 3. července na památném poutním místě Velehradě u Uherského Hradiště tradiční národní pouť, která bude letos zvlášť významná, neboť na ní budou přítomni kněží všech

⁸⁰ NA, fond 100/52, sv. 5, a.j. 53 – Dekret kongregace Sv. Officia dat. 20. 6. 1949.

⁸¹ KAPLAN K. (1993): *Stát a církev v Československu (1948-1953)*, Brno, Doplněk, s. 390.

⁸² Tamtéž s. 391.

⁸³ Státní oblastní archiv (SOA) v Třeboni, fond KNV Č. Budějovice – Krajské církevní komise, konference Velehrad, mírové iniciativy duchovních 1949-1950, inv. č. 178, ka. 86.

zemí světa a taktéž budou přítomní naši vládní činitelé. Pouti má být přítomno více jak 100 000 věřících, ze kterých má rovněž i náš kraj dodat podstatnou část. Je proto nutné, abyste na poradě církevní pětky Vašeho okresu udělali potřebná opatření, aby kvóta, jenž je pro Váš okres určena, byla 100% splněna a počet věřících i duchovních ve Vašem okrese byl dodržen.

V nejbližších dnech přijede k Vám pravděpodobně v úterý na okres Instruktor z kraje, aby s Vámi projednal podrobně pokyny. Předsedové ONV a církevní tajemníci dostanou pokyny od předs. KNV a vedoucí tajemníci OV-KSČ od svého sekretariátu.

Pro zajištění celé organizace v kraji jsme vytvořili krajskou komisi kněží, kteří budou před veřejností celou akci organizovat. Porada těchto kněží jest v pondělí, takže po poradě Vám zašleme další směrnice.

Rovněž obdržíte na ONV propagační materiál a plakáty jakož i letáčky k provádění náboru. Upozorňujeme, že církevní hierarchie je proti účasti kněží a věřících na této pouti.

Je proto nutné, abyste věci věnovali spolu se všemi vedoucími činiteli Vašeho okresu mimořádnou pozornost, aby tato skončila úspěšně.⁸⁴

Do příprav akce byl zapojen celý správní aparát. Každý okres musel splnit povinný počet účastníků z řad duchovních a věřících. Předávání příkazů a agitace by se dala jednoduše shrnout do následujícího schématu. Přesvědčování duchovních dostal na starost okresní církevní tajemník, který dále instruoval kněží, aby při svých kázáních přesvědčovali ostatní věřící. V jednotlivých regionech sice byla vytvořena síť vlasteneckých kněží, kteří měli agitaci obou skupin jako svoji povinnost, ale vzhledem k nedůvěře vůči těmto osobám byla jejich agitace málo účinná. Církevní tajemníci naproti tomu používali ve svých metodách k přesvědčení duchovních důraznější nástroje.

Kněžím bylo vyhrožováno, že přijdou o státní souhlas, a dokonce byli nuceni podepsat dokument, ve kterém byli upozorněni, že v případě neúčasti na sjezdu, nebo naopak účasti na jiné aktivitě, která by svým charakterem narušovala připravovaný

⁸⁴ NA, fond Národní fronta – ústřední výbor, Praha – ústřední akční výbor 1948–1955, inv. č. 13, ka. 37.

sjezd, se dopustí protistátní činnosti, za kterou budou patřičným způsobem stíháni.⁸⁵ Je třeba si uvědomit, že Velehrad se připravoval v době, která byla pro římskokatolickou církev zvláště nepříznivá. V dubnu došlo k tzv. Akci K, kdy byly zlikvidovány mužské řeholní řády a řeholníci byli internováni. Tomu všemu předcházela soudní proces Machalka a spol. či procesy další.

Kněžská angažovanost v rámci příprav byla politickou záležitostí. Celý proces začal poradami vlasteneckých kněží v diecézích, kteří měli za úkol schválit návrh na svolání konference. Poté se začaly zakládat přípravné výbory vlasteneckých kněží, jejichž úkolem bylo účinně agitovat v zájmu získání dalších účastníků na Velehradě. Z pohledu statistiky se týden před konáním konferencí účastnilo porad průměrně 33 osob a deseti diecézních porad celkem 710 kněží. Na základě toho byly vytvořeny poradní orgány čítající průměrně 4 až 11 vlasteneckých kněží. Co se týče duchovenstva, na Velehrad se původně přihlásilo přes 600 kněží. Po rázné kampani vedené například Vatikánským rozhlasem se počet kněží, kteří se nakonec konference zúčastnili, pohyboval okolo 450 osob. Někteří z duchovních byli dokonce zatčeni a internováni, aby svým jednáním neovlivňovali ostatní kněží.⁸⁶

V rámci finální agitace mezi věřícími měli kněží, důkladně instruovaní církevními tajemníky, při svých kázáních přesvědčovat ostatní k účasti na Velehradě. V obcích se agitace konala také prostřednictvím obecního rozhlasu. Účastníkům byla poskytována 50% sleva na cenu jízdenky na vlak a z mnoha obcí byl zajištěn odvoz autobusem.⁸⁷ Představitelé režimu se snažili využít veškeré možnosti, jak masově informovat a získat případné účastníky poutě. Toto úsilí dokládá, jak velké měli reprezentanti režimu obavy z neúčasti a s tím souvisejícího neúspěchu celé manifestace.

⁸⁵ SOA v Třeboni, fond KNV Č. Budějovice – Krajské církevní komise, konference Velehrad, mírové iniciativy duchovních 1949-1950, inv. č. 178, ka. 86.

⁸⁶ KAPLAN K. (1993): *Stát a církev v Československu (1948–1953)*, Brno, Doplněk, s. 128–130.

⁸⁷ NA, fond Národní fronta-ústřední výbor, Praha-ústřední akční výbor 1948–1955, inv. č. 13, ka. 37.

6.2. Proč Velehrad?

Velehrad jako poutní místo je silně spojeno s tzv. cyrilometodějskou tradicí. V kontextu dobové rétoriky, která kladla velký důraz na národní hodnoty, vlastenectví a zvláště pak český jazyk, zaujímá Velehrad přední místo. „*Zde před více než tisíci lety zasvitlo poprvé našim předkům světlo víry pravé, hlásané svatými věrozvěsty rodným jazykem: zde položeny první základy k naší vzdělanosti a svobodě národa. Ve všech dobách byl Velehrad našemu zbožnému lidu mocnou oporou svaté víry a naděje lásky míru. Odvěký odkaz svatých apoštolů Cyrila a Metoděje opět ožíval ve všech skvělých postavách kněží-buditelů a vlastenců, jako byli Sušil nebo Stojan, kteří zasvětili svůj život lidu. Dnes je tato památka posvátného Velehradu živější než kdykoliv jindy. V době, kdy všechen lid volá toužebně po míru, prosí Pána Boha, aby mír mezi národy byl zachován, a radostně pro mír pracuje a buduje, ožívá památka našich slovanských věrozvěstů k plné slávě.*“⁸⁸

Avšak nejenom národní tradice hrály ve výběru místa zásadní roli. Nedílnou součástí je i samotný charakter významného církevního poutního místa, kam se poutě konaly odjakživa. Pro věřící i duchovní mohlo být jakousi motivací, že celou událost mohli chápat jako tradiční náboženskou pouť navazující na předešlé, a tak bylo možné zakrýt pravý účel, který sledoval režim. Důležité je také zdůraznit, že Velehrad nebyl v rámci červencových oslav jedinou akcí. Zároveň s ním se konala také velká mírová manifestace na Děvíně a na Kozím Hrádku, přičemž jejichž pojítkem je opět symbolický prvek míru. V případě Děvína dobová rétorika hovoří o tzv. Slovanském dni, kdy se sejdou zástupci všeho Slovanstva, kteří demonstrují nezlomnou sílu v boji za dobro, sociální spravedlnost a za mír mezi národy. V případě Děvína se jednalo spíše o mírovou manifestaci bez účasti kněží, s výjimkou Alexandra Horáka, který měl projev a zastupoval tak na shromáždění církevní prostředí.⁸⁹ Naproti tomu na Kozím hrádku vystoupili s projevy také zástupci církví, zvláště pak církve československé. Zde se jednalo o připomenutí odkazu mistra Jana Husa a významu husitství v rámci boje proti světovému imperialismu a za udržení trvalého míru.⁹⁰

Co tedy spojuje všechny tyto manifestace? Jistě je to myšlenka světového míru, ale to by bylo příliš zjednodušující schéma, i když je tím hlavním. Z dnešního pohledu

⁸⁸ NA, fond Národní fronta - ústřední výbor, Praha - ústřední akční výbor 1948-1955, inv. č. 13, ka. 37.

⁸⁹ Archiv ČT, Československý filmový týdeník 1950/29, IDEC 20032424201/0269, [cit. 13-06-2017].

⁹⁰ Dostupné na: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/7/5/1.png> [cit. 10-12-2016].

se nám sice spojení mezi husitstvím a cyrilometodějskou misí může zdát nepochopitelné, nicméně z pohledu doby mělo styčné prvky. Jak husité, tak Cyril s Metodějem byli za své poslání a činnost pronásledováni, svým působením posilovali národní cítění, kulturu a státnost. Hlavní premisou je však český jazyk, jeho přinesení a obrana.⁹¹

Velehrad byl tedy zvolen pro konání konference z důvodů, které jsem uvedl výše. Samotné načasování na dobu oslav spojených například s Janem Husem nebylo náhodné, ale předem připravené. Mezi účastníky dalších manifestací byl vždy zástupce církve, který svou přítomností potvrzoval odhodlání duchovních v boji za mír. Jejich účast tak přidávala na váze manifestaci konané na Velehradě. Další důvod, který zavedl příčinu pro konání Velehradu, je čistě politický. V dubnu roku 1950 vystřídal v pozici předsedy Státního úřadu pro věci církevní Alexeje Čepičku Zdeněk Fierlinger. Čepička zastával vůči katolické církvi ostřejší postoj. Jeho politika byla zaměřena spíše na boj proti duchovenstvu a hierarchii, na rozdíl od Fierlingera, který počítal s využitím a zapojením kněží.⁹²

⁹¹ KAPLAN K. (1993): *Stát a církev v Československu (1948–1953)*, Brno, Doplněk, s. 130.

⁹² Tamtéž s. 127.

6.3. Průběh a závěrečný účet

Konferenci na Velehradě, která se konala ve dnech 4. – 6. července s těžištěm 5. července, předcházela mezinárodní konference v Luhačovicích ve dnech 1. – 2. července. Luhačovická konference se týkala zástupců všech církví a měla početné zastoupení ze zahraničí. Zúčastnili se jí například zástupci arménské církve, děkan canterburský, bulharský metropolita a další. Své zastoupení zde měly i církve evangelické, československá a československá. Za vlastenecké kněží vystoupili Josef Plojhar či Eduard Oliva.⁹³ Účelem svolání všecírkevní konference bez rozdílu vyznání bylo poukázat na společné úsilí a spolupráci na výstavbě socialismu a udržení trvalého světového míru. Nejen různá prohlášení a rezoluce byly důležité, už samotný fakt a symbolika propojení křesťanství se socialismem a proklamovaná svoboda vyznání propůjčovaly konferenci velmi důležitý charakter.

Samotné oslavy na Velehradě začaly již 3. července, kdy se konala velká národní pouť za účasti věřících z celého Československa. Od ranních hodin probíhaly mše svaté s hlavní mší v 9 hodin. Na 11. hodinu pak byla naplánovaná mírová manifestace za účasti zahraničních hostů a členů vlády. Kněží, kteří se účastnili jak manifestace na Děvíně tak následné konference v Luhačovicích, museli být přítomni i na Velehradě. Zajímavostí je, že výjimku dostali moravští kněží, kteří se mohli během slavností vrátit do svých farností, aby mohli sloužit nedělní mše a po nich přivést věřící zpět na Velehrad.⁹⁴

Kromě samotných oslav se konaly různé porady, diskuse a přednášky na téma boj za mír a současná církevní politika. Hlavními řečníky byli Josef Plojhar, Alexander Horák a Josef Lukačevič. Jednohlasně byla přijata rezoluce k výzvě duchovním, aby se připojili k práci vlasteneckých kněží. Výsledkem konference byla příprava nových opatření, která měla posílit úlohu vlasteneckých kněží v získávání nových církevních úřadů, pořádání politických školení a při agitaci duchovenstva. Po konferenci bylo také na návrh Státního úřadu pro věci církevní a potvrzení církevní šestky KSČ rozhodnuto o internaci 90 kněží, kteří se svým postojem stavěli negativně vůči režimu a proti Velehradu.⁹⁵

⁹³ Dostupné na : <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1950/7/2/7.png> [cit. 10-12-2016].

⁹⁴ NA, fond SÚC, inv. č. 51, ka. 3 – Velehrad.

⁹⁵ KAPLAN K. (1993): *Stát a církev v Československu (1948–1953)*, Brno, Doplněk, s. 130-132.

V archivních pramenech se dochovalo i detailní vyúčtování celé akce. I na jeho základě lze pochopit, jakou důležitost režim Velehradu přikládal. Například z vyúčtování dopravného je možné vyčíst, že byly objednány speciální vlaky a autobusy, které zajišťovaly přepravu osob na Velehrad. Členové zahraničních delegací dostávali přidělené kapesné. Pro zajímavost, samostatně je vyúčtována i soukromá jídelní sestava pro metropolitu Nikolaje. Ve výsledku činily celkové náklady přes 3 miliony korun.⁹⁶

Do jaké míry byla akce Velehrad úspěšná, co se týká cílů, které si vytyčila?

Zaprvé, jako reakce a boj proti Vatikánu úspěšná zcela jistě byla. O to víc je zarážející reakce Vatikánu a papeže Pia XII. O konferenci se dozvěděl a vyjádřil pouze politování nad účastí kněží na oslavách.⁹⁷ Když si vezmeme jeho tvrdý postup v předchozím období, podpořený dvěma exkomunikačními dekrety, značí tato reakce změnu pohledu Svatého otce na události v Československu a jistý ústup z nekompromisní politiky. Na druhou stranu právě jeho tvrdý postup mohl mít v rámci zostřeného boje komunistů vůči církvi neblahý vliv. Paradoxně tak jeho nečinnost posílila vliv a efekt Velehradu. Sami představitelé režimu hodnotili celou akci jako velmi úspěšnou.⁹⁸

Zadruhé, co se týká posílení pozice vlasteneckých kněží v rámci církve, je její efekt neoddiskutovatelný. Právě na základě této konference a oslav vzniklo Hnutí katolického mírového duchovenstva, které převzalo reprezentační ráz římskokatolické církve v Československu. Církevní hierarchie, v té době internovaná, zůstala zcela bez možnosti jakkoliv ovlivňovat během probíhajících událostí chod církve. První pokus o převzetí moci v rámci tzv. Katolické akce, kterou Vatikán odsoudil a exkomunikoval, nebyl úspěšný, ovšem vytvořilo se jiné hnutí, které již taková reakce nepostihla, a tak mělo možnost se rozvíjet a fungovat. Vatikán svým postojem vyjádřil nový přístup k církevnímu životu ve Východním bloku. Smíření se s daným stavem věcí a postupné hledání dialogu.

Zatřetí, v případě duchovních, jejich participace a změny postoje vůči režimu a vlasteneckému hnutí již efekt nebyl tak markantní. Hlavním důvodem je to, že duchovní si od Velehradu slibovali znovuotevření dialogu mezi režimem a církví, k tomu však

⁹⁶ NA, fond SÚC, inv. č. 51, ka. 3 – Velehrad.

⁹⁷ KAPLAN K. (1993): *Stát a církev v Československu (1948–1953)*, Brno, Doplněk, s. 130.

⁹⁸ Tamtéž s. 130-131.

nedošlo. Negativně také působil fakt, že mnoho kněží bylo k účasti donuceno a jejich postoj nevycházel ze svobodného rozhodnutí. Zároveň je také důležité zmínit, že v rámci pozdějších kontrol zaměřených na vykonávání kněžské funkce byla účast a postoj k Velehradu jedním z důležitých hodnotících kritérií v hlášeních církevních tajemníků na jednotlivé duchovní.⁹⁹

⁹⁹ JAKUBČIN P. (2012): *Pastieri v osídlach moci, Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948-1968*, Bratislava, Ústav pamäti národa, s. 32-33.

7. Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva

Konference na Velehradě vyzkoušela, do jaké míry funguje organizace vlasteneckých kněží a jakým způsobem postupovat dále při transformaci vztahů a vedení katolické církve. Po návratu kněží do svých diecézí se ovšem někteří z nich setkali s odporem ze strany věřících. Účast na Velehradě jim lidé vyčítali, neboť zároveň znamenala neúčast na bohoslužbách ve farnosti.

Společným jmenovatelem, který měl být využit v rámci budoucího vývoje a který byl označen za stmelující a neškodný, byl prvek míru. Tak začaly být organizovány v rámci jednotlivých diecézí a děkanátů mírové porady. V rámci pronášených referátů byly mezi mírová témata zařazeny i přednášky na aktuální události, jako byly například soudní procesy s biskupy, odsouzení vysílání Vatikánského rozhlasu a jiné.¹⁰⁰ Mírová „hysterie“ pronikala do duchovní sféry několika způsoby. Kněží byli instruováni prostřednictvím církevních tajemníků a porad na národních výborech, jak mají ve své činnosti podporovat mírovou úlohu. Byly slouženy oslavné mše za udržení trvalého světového míru, kněží byli nuceni v kázáních podporovat mírovou iniciativu, během podpisových kampaní byly archy předkládány i v kostelích. Z hlášení církevních tajemníků vyplývá, že v jednotlivých homiliích duchovní apelují na budovatelský étos, přesněji řečeno, poctivou prací na budování socialismu bojuje prostý člověk nejvíce za zachování trvalého míru.¹⁰¹

Krajské výbory obránců míru se aktivně podílely na agitaci jak v řadách laiků tak duchovních. Je důležité zmínit, že k zapojení kněží do budovatelského úsilí a mírových aktivit v podobě nejrůznějších událostí docházelo nepřetržitě, a pozdější vznik samostatné kněžské mírové organizace tedy nebyl ničím novým, ale jen postupným vyústěním již započaté spolupráce a aktivity. Jako názorný příklad úzké kooperace mezi československým výborem obránců míru a pořádanými konferencemi katolických duchovních může sloužit i rezoluce, přijatá na poradě konané dne 14. prosince 1950 na okresním národním výboru v Soběslavi.

„My, římsko-katoličtí kněží vikariátu Soběslavského, na své mírové konferenci, konané dne 14. 12. 1950, jednomyslně prohlašujeme, že jsme pro spravedlivý mír a

¹⁰⁰ Tamtéž s. 34-38.

¹⁰¹ SOA v Třeboni, fond KNV České Budějovice - Krajské církevní komise, konference Velehrad, mírové iniciativy duchovních 1949–1950, inv. č. 178, sign. 370.4, ka. 86.

proti každé útočné válce, jež s sebou přináší zkázu nesmírných kulturních hodnot a ničí tolik drahocenných životů lidských. Denně ve mši svaté prosíme Beránka božího, který snímá hříchy světa, aby lidstvu udělil pokoje, velmi často voláme s lidem k Bohu: od moru, hladu a války vysvobod' nás Pane! V litaniích prosíme: Aby Bůh všemu lidstvu pokoj a jednotu uděliti ráčil. V kázáních často – v duchu své víry – propagujeme myšlenku míru. A zvláště nyní, jako dělníci usilují svou prací a zvýšením norem o mír a jeho uhájení, podobně i my kněží – dělníci na vinici Páně – se zvýšenou horlivostí k zachování míru přispívati chceme, válečnou psychosu, nenávist a rozbouřené vášně tlumiti budeme a sobě svěřený lid nabádati k zachování největšího zákona: lásky.

Obracíme se proto na Československý výbor obránců míru v Praze se žádostí, aby tlumočil obsah rezoluce Světovému svazu obránců míru a OSN a učinil vše pro zachování trvalého míru na světě.

Na podporu těchto krásných snah slibujeme, že vyvineme ještě větší úsilí v přesvědčování věřících, aby vyvinuli co největší úsilí o výstavbu svého státu, znamenající šťastnou budoucnost všeho pracujícího lidu, a tím přispěli k zajištění míru.“¹⁰²

¹⁰² SOA v Třeboni, fond KNV České Budějovice – Krajské církevní komise, konference Velehrad, mírové iniciativy duchovních 1949–1950, inv. č. 178, sign. 370.4, ka. 86.

7.1. Hnutí vlasteneckých kněží

Po neúspěchu Katolické akce se režim snažil najít jiný způsob, jak využít duchovní ochotné ke spolupráci. Již bylo ze zkušenosti zcela zřejmé, že nelze uvažovat o využití všech duchovních bez rozdílu, ale s pomocí ověřených jedinců ustavit nějakou organizaci, která by jednala za církev a pomocí vlastní specifické agitace přesvědčovala ke kooperaci ostatní. Touto organizací se stalo právě hnutí vlasteneckých kněží, utvořené v roce 1950, jehož hlavním úkolem byla příprava velké konference na Velehradě.¹⁰³

Kdo byli vlasteneční kněží a k jakému odkazu se hlásili? Po komunistickém převratu v roce 1948 se nejvýznamnějším kultem stala cyrilometodějská tradice. Důvod byl velice prostý, podle tehdejší propagandy přišli věrozvěsti z východu, tak jako k nám z východu k nám přichází Sovětský svaz. Druhým pojátkem pak byla myšlenka slovanství. Tyto dvě konotace udělaly z cyrilometodějské tradice nejdůležitější náboženský odkaz, ke kterému se kněží směli hlásit. Byly dokonce vybrány konkrétní příklady duchovních z historie, kteří se svojí prací zasadili o budování národního vědomí. Pro ilustraci vyberme například kněze a pozdějšího arcibiskupa olomouckého Antonína Cyrila Stojana.¹⁰⁴

„Již v době svých studií bohosloveckých v Olomouci založil Stojan Bohosloveckou jednotu Velehrad a dal podnět k pravidelným sjezdům bohoslovců na Velehradě, které se opakovaly každoročně, ale r. 1907 byly přímo zakázány. Stojan byl oblíbeným lidovým knězem, sám pocházel z lidových vrstev. Již proto snad zdůrazňoval tak cyrilometodějskou tradici. Jeho slovanské zaměření se záhy projevovalo, založil české gymnasium v Příboru, které bylo záhy zavřeno. Stojan byl za trest přeložen do Svěbohova. Tam se opět projevoval vlastenecky, založil tam opět českou školu. [...] Jak již jsme shora uvedli, Stojan byl velmi oblíbený pro svou pokrokovost, vlasteneckost a lidovost u širokých vrstev lidových.“¹⁰⁵

Ovšem hledání kořenů v podobě vlasteneckých kněží jde i dále do historie. Byli mezi ně zařazeni i Josef Dobrovský, Gelasius Dobner, Bernard Bolzano anebo Bohuslav Balbín. Josef Beneš vydal v roce 1964 knihu s medailony českých vlasteneckých kněží,

¹⁰³ JAKUBČIN P. (2012): *Pastieri v osídlach moci, Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948–1968*, Bratislava, Ústav pamäti národa, s. 25–26.

¹⁰⁴ Mezi dalšími uvedme například Františka Sušila, Pavla Křížkovského, Josefa Vojtěcha Sedláčka, Františka Matouše Klácela anebo biskupa Jana Valeriána Jirsíka.

¹⁰⁵ NA, fond SÚC, inv. č. 63, ka. 7.

kde je uveden například také Václav Hájek z Libočan. Nic naplat, že jeho kronika prošla silnou kritikou. Beneš však věrohodnost kroniky neřeší, ovšem zdůrazňuje: „Nesmírným přínosem jeho kroniky je, že byla s oblibou a po dlouhou dobu čtána a jako vzácnost chována v chaloupkách nejnuznějších. Už za Dalimila byla kronika vzácná. Hájek psal řeči srozumitelnou, prostou, již každý rozuměl, skutečné události přizdobil neobyčejným bohatstvím kronikářských podrobností s velikým smyslem pro detail a pro vedlejší postavy české minulosti. Ve všech vrstvách českého lidu se vyprávěly příběhy, pověsti a legendy, jež si oblíbila lidová obrazivost. V době katolické renesance a za národnostního útlaku udržovala hlavně Hájková kronika spojení s českou minulostí, pojatou vlastenecky. Celá naše obrozenecká literatura čerpala své vlastenecké náměty, jež byly vzpruhou českému lidu v jeho zápase o jazyk, národnost a českou svébytnost, právě z Hájka a v tom jest jeho zásluha o obrození českého národa.“¹⁰⁶

V doslovu k Benešově knize nabízí Josef Plojhar definici vlasteneckého kněze: „Vlastenecký kněz je ten, kdo pochopil své poslání v národě.“ Bližší vysvětlení nalezneme v dalších jeho slovech: poslání je přímo závislé na době, ve které žijeme. Posláním vlasteneckého kněze po roce 1948 je tedy úsilí o budovatelský pokrok nové republiky, o sociální spravedlnost, snaha zabránit opakování prožitků z dob nacistické okupace a v neposlední řadě je to boj za zachování trvalého světového míru.¹⁰⁷

Úloha vlasteneckých kněží a jejich historická tradice tedy úzce souvisí s myšlenkou všeslovanství, národního porozumění, boje za český jazyk, národ, sociální porozumění a mír. V dobové rétorice je dalším prvkem tehdy stále přítomný odpor proti germanizačnímu úsilí o porobu českého národa. Významy pokrokový a vlastenecký se v dobových textech často zaměňují a ve výsledku neznamenaají velký rozdíl. Pokrokový kněz by tedy mohl být jakýsi předstupeň kněze vlastence. Svým jednáním se snaží zapojit do vlasteneckého počínání, ale svými činy ještě zcela nesplnil svou úlohu. Pro naše účely však bude termín vlastenecký kněz označením pouze pro členy zmíněného hnutí.

¹⁰⁶ BENEŠ J. (1964): *Ač zemřeli, ještě mluví*, Praha, Česká katolická charita, s. 27–32.

¹⁰⁷ Tamtéž str. 440–449.

8. Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva

V červnu roku 1951 byl z podnětu hnutí vlasteneckých kněží založen tzv. Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva, který vydal návrh na zřizování diecézních mírových výborů.¹⁰⁸ Do jeho čela byl zvolen Josef Plojhar. Pro Slovensko vznikl samostatný mírový výbor, v jehož čele stanul Alexandr Horák. Jak píše Jakubčín, na Slovensku měly diecézní mírové výbory oproti těm českým velmi málo členů, průměrně okolo pěti, kdežto v českých zemích kolem třiceti. Postupem času byly počty členů na Slovensku direktivně zvýšeny.¹⁰⁹

Již na Velehradě byla diskutována myšlenka uspořádat v roce 1951 celostátní sjezd. Rozhodl o tom nakonec Celostátní mírový výbor, který po červencové schůzce stanovil termín konání sjezdu na 27. 9. 1951 v Praze. Celá akce byla koordinována ve spolupráci se Státním úřadem pro věci církevní. Původní předpoklad hovořil o účasti až 1200 duchovních. Sjezd měl být jednodenní, aby si nevyžádal vysoké finanční náklady. Pro účastníky ze Slovenska a z Moravy měly být vypraveny speciální mírové vlaky a tito účastníci měli vzhledem ke vzdálenosti přijet již o den dříve. Celkový rozpočet byl stanoven na částku přesahující 1,5 milionu korun. Mezi jednotlivými položkami, zahrnující dopravné jak tuzemských tak zahraničních hostů, byly mimo jiné propagační náklady, například na odznaky, které byly k tomuto účelu zvlášť vyrobeny. Celá akce probíhala ve velkém sále Lucerny v Praze a na programu byly hlavně referáty a přednášky jednotlivých účastníků z řad duchovních i politiků.¹¹⁰

Na sjezdu byl přečten pozdravný dopis adresovaný prezidentu republiky Klementu Gottwaldovi: *„Náš sjezd, který uskutečňuje přání naprosté většiny katolického duchovenstva, zhodnotí dosavadní práci katolických kněží pro mír a bude manifestovat naši nezlomnou vůli bojovat za mír. Všemi prostředky se chceme přičinit o upevnění a udržení světového míru v době, kdy podněcovatelé nové války usilovným zbrojením ohrožují pokoj mezi národy a již dnes na Dálném východě vedou válku proti asijským národům a zbraněmi masového ničení neostýchají se hubit celá města i vesnice, bezbranné obyvatelstvo, starce, ženy i děti, nedbajíce žádných zákonů*

¹⁰⁸ NA, fond SÚC, inv. č. 67, ka. 7 – Celostátní sjezd katolického duchovenstva – návrh vládního usnesení.

¹⁰⁹ JAKUBČÍN P. (2012): *Pastieri v osídlach moci, Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948–1968*, Bratislava, Ústav pamäti národa, s. 43–45.

¹¹⁰ NA, fond SÚC, inv. č. 67, ka. 7 – Prozatímní rozpočet nákladů sjezdu katolického duchovenstva.

božských, ani lidských. Sjezd chce též vytyčit úkoly katolického kněze při socialistické výstavbě naší vlasti.“

S referátem vystoupil také Zdeněk Fierlinger ze Státního úřadu pro věci církevní: ve svém projevu zdůraznil poslání kněží jako bojovníků za mír, kteří se svou snahou staví za lid, odsoudil politiku Vatikánu a také remilitarizaci Německa. Za Československý výbor obránců míru promluvila Anežka Hodinová-Spurná a se svým projevem vystoupil také Josef Plojhar: *„Navzdory všem osnovatelům nové války a reakčním nepřátelům půjdeme v jednotné frontě s pracujícím lidem, pod vedením našeho milovaného presidenta Klementa Gottwalda, odhodlaně a hrdě do světové fronty obránců míru a budovatelů nového, socialistického, ale i křesťanského světa, pod vedením geniálního vůdce všech lidí dobré vůle J. V. Stalina.“*

Na závěr přijal sjezd rezoluci, v níž byla odsouzena válka a také zneužívání náboženského citění k podpoře „válečných paličů“.¹¹¹

Tímto celostátním sjezdem byla institucionálně ukotvena snaha zřídit organizaci katolického duchovenstva pod vedením vlasteneckých kněží. Participace na tomto hnutí byla založena na dobrovolnosti, tedy kněží nemuseli své členství stvrzovat podpisem, ale organizace byla chápána jako všeduchovní, jinými slovy všichni byli automaticky považováni za její členy. Tato skutečnost je jen logickým vyústěním snah představitelů režimu, kteří se báli, že pokud by bylo členství založeno na individuálním přístupu, celý projekt ztroskotá. Církevní procesy, perzekuce, likvidace ženských a mužských řeholí – to vše proběhlo v nedávné době a nejistota a odpor ze strany některých duchovních byla zřejmá. Na druhou stranu přítomnost tří biskupů na sjezdu propůjčovala setkání jistou legitimitu a vážnost, která mohla na duchovní působit pozitivně. Tito biskupové byli Štěpán Trochta, Ambróz Lazík a Antonín Eltshkner.¹¹²

¹¹¹ Dostupné na: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1951/9/28/3.png> [cit. 24-05-2017].

¹¹² VAŠKO V. (2007): *Dům na skále, Církev bojující*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, s. 371.

8.1 Předsednictvo a organizace CMV KD

V čele organizace stál Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva (CMV KD) a na Slovensku jeho protějšek v podobě Slovenského mírového výboru. Na regionální úrovni působily diecézní a vikariátní mírové výbory. Předsedou CMV KD byl Josef Plojhar, generálním tajemníkem Josef Beneš. Oba se znali z dřívější doby, kdy byli vězněni v koncentračním táboře v Dachau. Josef Beneš po válce působil jako profesor teologické fakulty v Praze a Litoměřicích, byl členem Světové rady míru a později se stal proboštem Vyšehradské kapituly.

Mezi dalšími členy lze jmenovat Alexandra Horáka, slovenského kněze a aktivního politika, který byl poslancem Slovenské národní rady, členem Sboru pověřenců a také vyučujícím na teologické fakultě v Bratislavě; dále to byli například Antonín Stehlík, kanovník pražské metropolitní kapituly; Eduard Oliva probošt litoměřický; Jan Mára, působící jako dlouholetý ředitel České katolické charity; Antonín Titman, kapitulní vikář českobudějovické diecéze a v neposlední řadě Štefan Záreczký, vedoucí tajemník slovenského mírového výboru katolického duchovenstva. Všichni jmenovaní byli zároveň členy hnutí vlasteneckých kněží. Generální sekretariát CMV KD sídlil v Praze. Po dobu existence hnutí probíhaly také slavné mše celebrowané jeho členy v kostele svatého Ignáce na Karlově náměstí.¹¹³

V souvislosti s ustavením CMV KD v roce 1951 došlo k dohodě s několika biskupy, kteří v březnu podepsali slib věrnosti republice a mohli se, i když s omezeními, vrátit do svých funkcí. Některým biskupům tato možnost poskytnuta nebyla, anebo ji sami odmítli. Například arcibiskup Beran byl internován a na jeho místo byl dosazen zmíněný Antonín Stehlík, stejně jako biskup Hlouch, který byl donucen jmenovat kapitulním vikářem v Českých Budějovicích Antonína Titmana.¹¹⁴ Část biskupů, kteří podepsali slib věrnosti, zároveň souhlasila s několika podmínkami, mezi nimiž bylo například uznání církevních zákonů z roku 1949 a také uznání hnutí vlasteneckých kněží, jehož členové měli být zproštěni udělených církevních trestů, což se týkalo například suspendování Josefa Plojhara. Účast tří biskupů na celostátním sjezdu CMV

¹¹³ NA, fond SÚC, inv. č. 51, ka. 7.

¹¹⁴ Dostupné na: <https://www.studiatheologica.eu/pdfs/sth/2002/04/08.pdf>. Antonín Titman věnoval své funkci vikáře jen nejnútnejší péči a funkci ordináře spatřoval spíše v roli politického agitátora mírového hnutí a budování zemědělských družstev.

KD v Praze v září ukázala konzervativnímu kléru ochotu státu jednat se zástupci církve a poskytla naději na ustálení církevních poměrů. Zároveň stoupla prestiž sjezdu a účast kněží nemusela být vynucována jako v případě Velehradu.¹¹⁵

Založením CMV KD začala nová etapa vztahu mezi představiteli režimu a církví, prvotní atak na církevní hierarchii a řehole byl dovršen, ať už se jednalo o internování biskupů a mnoha kněží či o zrušení řeholí. Takzvaně reakcionářský klérus byl politickými procesy eliminován a do popředí mohla nastoupit nová síla v podobě kněží nakloněných režimu. Právě ti měli určovat budoucí ráz církevní politiky v Československu. Tzv. nová etapa se nyní soustředila na ovládnutí a mentalitu nižšího duchovenstva, k čemuž měla sloužit nově utvořená organizace CMV KD.

¹¹⁵ DEMEL Z. (2008): *Pod dohledem církevních tajemníků, Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945–1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, CDK, s. 74–77.

8.2 Funkce a náplň CMV KD

Vzhledem k tomu, že za dobu existence hnutí se konaly pouze tři celostátní sjezdy, lze reálný dopad existence této organizace spatřovat spíše na regionální úrovni, a to hlavně v činnosti diecézních mírových výborů (DMV). Vrcholní představitelé hnutí se v průběhu jeho fungování setkávali na poradách s představiteli Státního úřadu pro věci církevní (či jeho slovenské odnože), kde probírali různá ustanovení a úkoly. Vzešlé instrukce pak byly zaslány na krajské národní výbory, které dále instruovaly krajské a okresní církevní tajemníky jak mají instruovat a provádět přijaté úkoly. Výběr kněží, kteří se měli podílet na organizaci mírových výborů, tak závisel-li na starosti právě církevní tajemníci.¹¹⁶

Jak tyto věci skutečně fungovaly, ukazuje například plán činnosti Státního úřadu pro věci církevní adresovaný KNV v Českých Budějovicích¹¹⁷ :

„I. Vést církve k aktivní účasti v mírovém úsilí: Zesílit osobní přesvědčovací práci KCT i OCT mezi duchovenstvem všech církví, laickými představiteli nekatolických církví a řeholnicemi:

a) Důsledně vysvětlovat zásadní otázky mezinárodní situace – mírové soužití zemí různých společensko hospodářských soustav, kolektivní bezpečnost v Evropě, revoluční charakter politiky upevnění světového míru, vysvětlení otázky Německa, otázky neutrality, boje proti kolonialismu

[...]

c) vyvracet falešné zprávy, překonávat nálady pacifismu, jalového humanismu u duchovních

Konkrétní úkoly:

a) připravit ve spolupráci se zmocněnci konference DMV a zajistit jejich úspěšný průběh. O průběhu podat zprávu v hlášení

[...]

¹¹⁶ SOA v Třeboni, fond KNV České Budějovice, Všeobecně – věci církevní – katolické mírové hnutí, 1954-1958, inv. č. 1348, sign. Círk/1, ka. 690.

¹¹⁷ Tamtéž.

c) důkladně připravit a provést mírové besedy s řeholnicemi na KNV. “

Hlavními úkoly a závazky, které byly na poradách DMV přijaty, byly modlitby k různým událostem, přednášky na rozličná témata – převážně zahraniční politiky a mírové iniciativy – vyzývání k účasti na volbách, přesvědčování zemědělců ke vstupu do JZD anebo pomoc při zemědělských pracích, konkrétně třeba žní. Hlavní referáty obvykle přednášeli členové předsednictva CMV, kteří byli hosty na jednotlivých zasedáních.¹¹⁸

Diecéšní mírový výbor katolického duchovenstva v Českých Budějovicích.

Veledůstojní pánové!

Někteří vdp. vikáři, jako členové DMV, obrátili se již ve svých vikariátech na věřící u příležitosti blížících se žní. Předsednictvo DMV s radostí kvituje tuto iniciativu, neboť Bůh, dárce úrody, štědře požehnal letos českým lánům. Dozrávající již obilí slibuje hojnou úrodu, tak nezbytnou pro výživu nás všech. Pán šel našimi krajinami a žehnal. Zemědělci se přičinili a země vydala svou úrodu. Na její výsledky čekají všichni, a to jak rolník se svou rodinou, tak i pracující lid měst a městeček. Než dospěje se však k tomu, aby ze zrna se upekl vonný chléb, čeká zemědělce ještě veliká práce. A proto připomínejte jim, že svou práci podobají se Božskému Mistru, který svým potem práci posvětil. Víte, že prožil své mládí v tesařské dílně a že volil své apoštoly z řad pracujících. Tak často předcítáte a vykládáte věřícím, že těm, kteří pracovali poctivě se svými hřivnami, jednou řekne: Služebníče věrný, že nad málem byl jsi věrný, nad mnohým tebe ustanovím... Připomínejte svým věřícím, že práci plní též vůli Boží. Pták je stvořen k letu, člověk ku práci. Povzbuzujte zemědělce, aby posvěcovali své práce dobrým úmyslem. Ráno když jdou na pole či k mlátičce, ať si řeknou: Bože, dnešní práci obětují za svou rodinu, za své děti rozptýlené za svým povoláním v našich městech, obětují svou práci ve prospěch milého svého národa! Budou tak pracovat radostněji a získají si zásluhy pro věčnost, a až jednou budou klásti počet ze svého života, naplněného prací, řeknou s uspokojením: Bože, poctivě jsem pracoval ke své cti a slávě pro dobro lidu! Vaši pilní osadníci s uspokojením uvidí, že mají práci rukou svých chleba do sytosti, že ošatí sebe i svou rodinu. Takto hmotně zabezpečeni budou moci radostně sloužiti Bohu, neboť hladový člověk nemá myšlenky na modlitbu, ale jen na to,

¹¹⁸ SOA v Třeboni, fond KNV České Budějovice – Všeobecně – věci církevní – katolické mírové hnutí, 1954-1958, inv. č. 1348, sign. Církv/1, ka. 690.

jak by uhájil holý život. Připomeňte věřícím, že svou prací a poctivými včasnými dodávkami konají též skutek tělesného milosrdenství, neboť Pán Ježíš slibuje, že řekne v poslední den: hladový jsem byl a nasýtíte mě, neboť co jste učinili jednomu z nejmenších bratří mých, mně jste učinili...Chápete, drazí spolubratři, kolik zásluh si získává zemědělec, když se stará poctivě o výživu národa?

Je třeba též nabádati zemědělce k opatrnosti při práci, aby nikdo nepřišel k úrazu. Vybízejte k trvalé pomoci vzájemné, aby byly žňové práce ukončeny včas. Vybízejte též k opatrnosti s ohněm. [...] Veleďustojní pánové! Mnoho můžete přispěti ke zdárnému průběhu a ukončení žňových prací. Využijte i vy hřiven, svěřených vám od Boha, a také vy pocítíte radostné uspokojení ze zdárně a včas skončených žní.

K vaší práci pro dobro bližních vám z plna srdce udílím své požehnání.

Miloslav Trdla, tajemník DMV KD, Antonín Titman, předseda DMV KD. “¹¹⁹

Tento text v sobě nese několik aspektů, na které bych rád upozornil. Jednak se jedná o typický příklad činnosti DMV, tedy úkolování kněží, aby se přičinili v povzbuzování zemědělců při jejich práci, ale zároveň je text zajímavý v tom, jak připodobňuje pracující k apoštolům. Zároveň je zdůrazněn motiv posmrtného života a budovatelského úsilí – pozemskými zásluhami získává zemědělec naději na život věčný. Ježíš Kristus je vypořádán jako prostý dělník, což odkazuje na jeho původ a spojení s proletariátem. Tímto způsobem představitelé režimu využívali duchovenstvo ve svůj prospěch, jejich prostřednictvím se snažili zvýšit budovatelské úsilí.

¹¹⁹ SOA v Třeboni, fond KNV České Budějovice – Všeobecně – věci církevní – katolické mírové hnutí, 1954-1958, inv. č. 1348, sign. Církv/1, ka. 690.

8.3 60. léta a III. Celostátní sjezd katolického duchovenstva

Ač mírové hnutí začalo velmi slibně a utvořilo si pevnou strukturu tvořenou vlasteneckými kněžími, nedokázalo naplno využít svůj potenciál a aktivita nižšího duchovenstva postupně opadala. V roce 1955 došlo k částečné reorganizaci a personálním změnám v rámci mírových výborů, ale ani to nevedlo ke kýžené aktivitě. V roce 1957 vydalo církevní oddělení ministerstva školství analýzu stavu v mírovém hnutí katolického duchovenstva. V ní zazněla výrazná kritika jeho nečinnosti: *„Je třeba uvážít, jak využít mírové hnutí katolického duchovenstva, aby se ani nepřecenilo, ani nedocenilo. V dnešní době by se mohlo nepochybně daleko lépe a účinněji využít tohoto hnutí pro aktivní organisaci odporu k atomovým zbraním a proti pokusům s vodíkovými i jinými jadernými zbraněmi. Dosud byla vydána jediná proklamace psaná tajemníkem mírového hnutí kanovníkem Benešem a schválená předsedou mírového hnutí Plojharem. To je málo a jen od stolu a nikoliv ze shromáždění v celostátním měřítku nebo v diecésích, což by bylo daleko účinnější. Rovněž výročí Lidic není využito, kromě mše v kostele u sv. Ignáce, kterou bude sloužit kapitulní vikář Stehlík. Rovněž také není využito vládních návštěv a usnesení strany a vlády z poslední doby, takže nutně upadá mezi kněžstvem aktivní spoluúčast a závažnost mírového hnutí katolického duchovenstva.*

Mírové hnutí katolického duchovenstva by mohlo a mělo mít daleko větší význam pro upevňování státní autority a pro odbourávání závislosti prostých kněží na biskupech a pak i na ordinářích vůbec. Stav, jaký nyní v mírovém hnutí vládne, přináší nebezpečí, že kněží v tom budou spatřovat odtažení státní správy od mírového hnutí a tím utužení závislosti kněží na biskupech. A to může být i vedoucí motiv při současné snaze hierarchie docílovat samostatnosti a ústupků poukazováním na sílu církve a na utužení závislosti na Vatikánu.

V prvním týdnu června měla být uspořádána schůze Celostátního mírového výboru, na jejímž pořadu měla být zpráva o cestách vládní delegace a o protestní akci proti pokusům s jadernými zbraněmi. Avšak celá činnost je umrtvena a ochromována předsedou mírového hnutí katolického duchovenstva ministrem Plojharem. Je možno říci zcela otevřeně, že se ministr Plojhar odtrhuje od vedení mírového hnutí a bagatelisuje ho. Je velmi zaneprázdněn, avšak odmítá každé jednání, které by umožnilo řešení.

Tajemník Beneš prohlásil, že na ministra Plojhara jsme všichni v církevním oddělení ministerstva školství a kultury příliš malí páni, aby s námi jednal. On že mluví jen s ministry, s místopředsedy vlády a panem předsedou vlády. Beneš prý řekl Plojharovi, co má tedy se svoláním schůze dělat, načež dostal odpověď, aby se o to nestaral, až bude Plojhar potřebovat, že ho zavolá. A od té doby ho nevolal. Takové jednání ministra Plojhara by mohlo být v soulasu s jeho výrokem, který prý učinil 12. prosince 1956 – vláda skrouhla bývalý Státní úřad pro věci církevní na pár lidí a jeho dva hlavní úkoly budou: jak se to teď s Maďarskem uklidní, budou hledět, aby byli ustanoveni noví biskupové, když se starými to nepůjde. Druhý úkol ministra Plojhara prý bude tlačit na vládu, aby byl podstatně zvýšen počet bohoslovců na fakultě, po případě, aby byla fakulta opět přestěhována do Prahy. Je možno si myslet, že ministr Plojhar úmyslně jde na ruku církevní hierarchii a odbourává, co je jí nepříjemné: mírové hnutí katolického duchovenstva.

Bylo by třeba uvažovat o novém předsedovi mírového hnutí katolického duchovenstva, chceme-li ještě mírové hnutí udržovat. Jestliže by se mělo toto hnutí zlikvidovat, pak to dělá ministr Plojhar a po zlikvidování bude za to reakčním kněžstvem zásluha přičtena právě ministrovi Plojharovi v duchu jeho slov z minulého roku.

Není správné, že člen vlády je současně předsedou mírového hnutí katolického duchovenstva. Dnes už by bylo možno, aby předsedou byl jiný agilní a loyální kněz. Setřel by se tím ráz oficiálnosti a mírová organizace kněží by byla pružnější a lidovější. Rovněž by to byl účinnější nástroj, který by byl pohotový ke každé akci pro zpevnění vztahu kněží ke státu a k odpoutání jich od biskupů a Vatikánu.¹²⁰

Tato v originále dvoustránková analýza nabízí unikátní pohled na situaci, v jaké se mírové hnutí nacházelo, i na postavu jejího vrcholného představitele. Ten se v jejím duchu může jevit v poněkud nečekaném světle. Poprvé je nahlas artikulována kritika dosud neotřesitelného Josefa Plojhara jakožto předsedy hnutí a čelního představitele církevní politiky. To, že byl kritizován ze strany kněžstva, bylo pochopitelné, ale nyní zazněla kritika i ze strany státní správy, která byla do té doby věrná dosavadní politice. Zároveň to ukazuje, že celé hnutí stálo na bedrech jediné osoby, která určovala její charakter a směřování.

¹²⁰ NA, fond Ministerstvo školství a kultury, Praha: Informace o stavu v mírovém hnutí katolického duchovenstva, sign. 47 II, ka. 34.

Na konci roku 1959 se konal II. Celostátní sjezd, ale ani ten nevedl ke zlepšení situace hnutí.¹²¹ Na regionální úrovni výbory přestaly fungovat, a tak aktivita zůstala jen mezi vrcholnými představiteli hnutí.¹²²

Postupný úpadek CMV KD ilustruje naprostá neinformovanost, když v roce 1960 biskup Lazík vydal směrnici o vyučování náboženství v kostelech. Vedení státní správy se to dozvědělo téměř měsíc poté, a to na základě informování církevních tajemníků. Ani vedení CMV KD o tom nevědělo. Situace se probírala i na schůzce vedení CMV KD s ministrem školství a kultury Františkem Kahudou v lednu 1961. Plojhar vyjádřil velkou nespokojenost s biskupovým jednáním a navrhl společné schůzky s biskupy, kde by jim bylo jasně řečeno, že pro otázky církevně-politické je zde mírový výbor.¹²³ Tento incident vypovídá o tom, jak ve skutečnosti CMV KD fungovalo, a také o tom, jaké nároky měli představitelé režimu vůči podřízeným složkám a obyvatstvu. Státní kontrolní činnost a dohled nad záležitostmi, v tomto případě těmi, které se týkaly náboženského života, v mnoha ohledech selhávaly. Nabízí se tedy úvaha, že vlastně existovala jistá autonomie církevních činitelů vůči představitelům režimu.

Další jednání se týkala hlavně připravovaného II. vatikánského koncilu. Ten byl svolán na popud nově zvoleného papeže Jana XXIII. Výrazné zapojení režimních představitelů a ochota jednat s Vatikánem byly zapříčiněny hlavně změnou politiky a umírněnějším přístupem nového papeže, který přijal tezi o komunistických režimech jako stálých a trvalých.¹²⁴

V říjnu roku 1962 odletěla delegace biskupů do Vatikánu, aby se zúčastnila jednání koncilu. Snaha ukázat, že delegace odlétá pod záštitou mírového výboru, vyzněla naprázdno. Pozice, v jaké se ocitla, ukazuje například žádost Josefa Beneše o poskytnutí daru papeži Janu XXIII. ze sbírek Umělecko-průmyslového muzea v Praze, a to mešních konviček a rokokového pacifikálu s ostatky svatého Jana Nepomuckého. Žádost byla ovšem ze strany církevního oddělení zamítnuta.¹²⁵

¹²¹ Dostupné na: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1959/12/17/1.png> [cit. 26-05-2017].

¹²² JAKUBČIN P. (2012): *Pastieri v osídlach moci, Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948–1968*, Bratislava, Ústav pamäti národa, s. 63–68.

¹²³ NA, fond Ministerstvo školství a kultury, Praha: Záznam o přijetí představitelů Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva ministrem Dr Fr. Kahudou, sign. 47 II, ka. 34.

¹²⁴ BALÍK S., HANUŠ J. (2013): *Katolícká cirkev v Československu 1945-1989*, Brno, CDK, str. 41.

¹²⁵ NA, fond Ministerstvo školství a kultury, Praha: Žádost o dar papeži Janu XXIII., sign. 47 II, ka. 34.

V prosinci 1961 informoval zahraniční *Le Monde*, že ministr Plojhar na tiskové konferenci ve Vídni prohlásil, že pokud Josef Beran podepíše slib věrnosti republice, mohl by se opět ujmout své funkce.¹²⁶ Jednání o jmenování biskupů a o případu Josefa Berana trvalo dalších několik let. Zástupci státu požadovali obsazení těchto postů vlasteneckými kněžími, konkrétně kapitulními vikáři, jako byli Dechet, Scheffer, Oliva, Stehlík, Titman a další. S tím Vatikán nesouhlasil, a jednání pokračovala dále. Změnu přineslo až jmenování Berana kardinálem. Nejenže mu byl umožněn odjezd do Vatikánu (ovšem bez možnosti návratu do vlasti), ale zároveň byli z internace propuštěni biskupové. Apoštolským administrátorem se stal František Tomášek. Vzhledem k tomu, že Vatikán nedovolil, aby byli na místa uvolněných biskupských stolců dosazeni přední členové mírového hnutí, zůstaly stolce uvolněné a z dalších jednání sešlo. Úloha CMV KD byla v rámci těchto vyjednávání téměř nulová, jednání vedli hlavně zástupci státu v čele s Karlem Hružou ze Sekretariátu pro věci církevní, který byl úkolován převážně politickými orgány ÚV KSČ.¹²⁷

¹²⁶ NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstrižkový archiv, Praha, inv. č. 1269, ka. 1525.

¹²⁷ BALÍK S., HANUŠ J. (2013): *Katolická církev v Československu 1945-1989*, Brno, CDK, s. 41–44.

8.3.1 III. Celostátní sjezd mírového výboru katolického duchovenstva

Ve dnech 24. – 25. 11. 1966 byl svolán III. Celostátní sjezd katolického duchovenstva. Jako místo konání byla zvolena Smetanova síň v Obecném domě v Praze. Od září se konaly schůze diecézních mírových výborů, kde probíhaly volby delegátů na pražský sjezd. Program sjezdu začal ráno 24. 11. mší u svatého Jakuba celebrou biskupem Lazíkem, následovalo kázání Františka Tomáška. Poté se účastníci přesunuli do Obecního domu, kde se konala hlavní část programu, jehož součástí byly různé referáty a diskuse. Odpoledne byly předány čestné diplomy a odznaky několika kněžím za jejich práci v mírovém hnutí. Na závěr prvního dne se v Národním divadle hrála opera Libuše.

Hlavní přednes v sále měl na starost předseda hnutí Josef Plojhar. Ve svém referátu nejprve shrnul mezinárodní situaci ve Vietnamu a obavu z růstu Západního Německa, a poté se věnoval dílčím tématům: *„Pokoncilní církve a svět dneška – Papež Jan XXIII. blahé paměti věděl, že církve nesmí mlčet, jde-li o mírovou budoucnost lidstva. Často prohlašoval, že církve Kristova se nesmí izolovat. Díval se na všechny očima laskavého otce, nerozlišoval lidi podle barvy pleti, politického přesvědčení nebo náboženského vyznání. Mluvil vždy o lidech dobré vůle. A jim také adresoval svou mírovou encykliku Pacem in terris. Tato encyklika zůstane pro nás, katolické kněze, nevysychajícím pramenem poučení, víry a naděje v lepší příští. [...] Vatikánský koncil znamená významnou událost v životě Církve a podle intencí Jana XXIII. měl církve vymanit ze sevření minula.“*

Dále hovořil konkrétněji o americké agresi ve Vietnamu a organizaci Pax Christi¹²⁸: *„Velmi důrazně odsoudila americkou agresi ve Vietnamu mezinárodní konference Pax Christi, konaná v Bergamu, působišti Jana XXIII. Předseda konference – utrechtský arcibiskup kardinál Alfrink – odmítl se vši rozhodností tzv. teorii rovnováhy strachu, vyslovil se pro odzbrojení a mírové dorozumění. V závěrečné rezoluci vyjádřili účastníci konference své stanovisko ještě pregnantněji. Skutečnost, že organizace Pax Christi, sdružující statisíce svých členů, je pro účast vlasteneckých sil Vietnamu, mluví o velké proměně, která nastala v myslích a srdcích katolíků po*

¹²⁸ Katolická mírová organizace Pax Christi vznikla těsně po válce ve Francii a Německu a jejím cílem mělo být ustálení francouzsko-německých vztahů. V průběhu času se stala mírovou organizací pod záštitou OSN, snažící se nalézt mír mezi všemi národy. Svým charakterem se dá považovat za západní protipól vůči prosovětským katolickým mírovým hnutím ve východní Evropě.

uveřejnění encykliky Christi Matri Rosarii. Encyklika Christi Matri Rosarii poukazuje i na jiná zla doby, která zhoršují mezinárodní situaci. Je to mimo jiné i vypjatý nacionalismus a my dodáváme šovinismus a revanšismus.“ Na závěr projevu hodnotil dosavadní práci mírového hnutí, především zdůraznil nalezení dialogu mezi římskokatolickou církví a socialismem. Společným východiskem je pro něj víra ve šťastný a spokojený život. Svůj projev poté zakončil legitimizačním odkazem na mírovou misi Jiřího z Poděbrad: *„Před 500 lety český král Jiří Poděbradský volal k evropským vladařům: Máme za to, že nemůžeme vykonati nic zbožnějšího v naší bezúhonnosti, nic přiměřenějšího naší poctivosti a nic slavnějšího k naší chvále, než přičiniti se, aby na světě byl nastolen opravdový, spravedlivý a trvalý mír, jednota a láska... I my se obracíme k celému světu, ke všem kněžím a věřícím, ke všem lidem dobré vůle s výzvou: Do práce a do boje za trvalý mír na celém světě, za lásku mezi lidmi, za bratrství mezi národy, za společné budování nové šťastné epochy lidstva!*“¹²⁹

Sjezdu se zúčastnilo okolo 1000 kněží včetně biskupů a také několika zahraničních hostů. Vládu reprezentoval například ministr školství a kultury Jiří Hájek. Přijatá rezoluce obsahovala několik bodů. V první řadě se změnil název z CMV KD na Mírové hnutí katolického duchovenstva ČSSR. Změna názvu měla vyjadřovat zastoupení všeho duchovenstva. Původní název Celostátní mírový výbor vybízel k tomu, že jej bylo možno chápat tak že členem celého hnutí je jen úzká skupina kněží. Dále si hnutí vytyčilo cíl – soustavnou práci k dosažení světového míru, vedení socialistického občana k budování republiky. Třetím cílem se stalo prohloubení jednoty mezi slovenským a českým kněžstvem stejně jako všech občanů v jedné zemi. V neposlední řadě byla zmíněna výchova mladého kněžského dorostu a také akceptace koncilních ujednání a snaha zapracovat je do reformy církve.

Příprava sjezdu a jeho konání byly zcela v režii předsednictva ÚV KSČ. To na svém zasedání v prosinci 1965 přišlo s návrhem na konání celostátního sjezdu za účelem aktivizace mírového hnutí, které bylo chápáno jako politicko-ideologická protiváha vůči Vatikánu. Úloha Josefa Plojhara je zde analyzována z pohledu církevní hierarchie, která jeho činnost neustále kritizuje, stejně jako Vatikán. Proto bylo nutné přejít do ofenzívy a podpořit ho v dalším boji. Jako neúspěch je označena příliš úzká koncepce hnutí, zaměřená na budovatelskou rétoriku a boj za mír a potlačující její roli

¹²⁹ NA, fond Ministerstvo školství a kultury, Praha: Hlavní myšlenky z referátu ministra Dr Josefa Plojhara na III. sjezdu Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva, sign. 47 II, ka. 35.

v křesťanství. Dalším návrhem bylo zrušení ministerských zmocněnců na konzistořích, což by v pozitivním světle ukázalo omezení vlivu a zasahování do církevních záležitostí ze strany státu. Odvoláni byli zmocněnci působící u kapitulních vikářů, nikoliv u biskupů, což zvláštěji poněkud zarážející. Vikáři se totiž rekrutovali z řad pokrokových kněží. Protože vliv hnutí brzdí stále ti samí, převážně staří a neaktivní kněží, bylo navrženo zvýšit počet členů ústředního výboru z 60 na 100 a obměnit vedení mladšími, kteří by se tak vymanili z vlivu biskupů. Tento návrh nebyl nakonec vyslyšen. Staří kádři si svá místa podrželi, ve vedení tudíž nenastala žádná změna. Tak je například vyřešena situace Josefa Beneše, v jehož případě bylo konstatováno, že ztratil jakoukoliv autoritu a je významně kritizován ze strany duchovenstva. Ostatně jeho věk a zdravotní stav mu již nadále neumožňují vykonávat funkci jako dříve. Ovšem jeho postoj vůči reakci, vysoké hierarchii a Vatikánu je natolik příkladný, že není možné ho odvolat, a ztratit tak jeho hlas. Nejasnou roli a úlohu plní František Tomášek. Ten byl již od roku 1959 členem Ústředního výboru CMV KD, ale v té době ještě nezastával funkci apoštolského administrátora. Je doporučeno, aby i nadále v hnutí působil, z toho důvodu bude pod dohledem a bude se muset řídit ujednáními vůči církevní politice, tak jak je výbor přijal. Zároveň bude-li členem, nebude mít možnost kritizovat hnutí jako takové. Dále byl schváleny návrhy založit zahraniční komisi, jejímž úkolem by byla organizace zájezdů a střetávání pokrokových kněží z jiných států s našimi, a současně tiskovou komisi a zřídit vlastní oběžník. V něm by vycházely články týkající se hnutí a církevní politiky, konkrétně pak návrhy kázání pro kněží. Na sjezd měli být pozváni i zástupci Československého výboru obránců míru a Svazu protifašistických bojovníků, se kterými je záhodno navázat hlubší spolupráci. Vypracované referáty, které byly předneseny na sjezdu, musela před sjezdem schválit ideologická komise ÚV KSČ. Pro úspěch celého sjezdu se počítalo také s využitím sdělovacích prostředků, konkrétně televize a tisku, kterým bylo nařízeno vypracovat o celé akci detailní zprávy.¹³⁰

Ústřední výbor mírového hnutí se dohodl na základě přijatých usnesení na pravidelných schůzích předsednictva a zároveň rozpracoval plán na celý rok 1968. Zde mělo hnutí řádně slavit několik významných výročí, například 20. výročí Vítězného února, 50. výročí 28. října a dále výročí Mnichovské dohody. Součástí měly být rovněž

¹³⁰ NA, fond Ministerstvo školství a kultury, Praha: Zpráva o činnosti Celostátního mírového výboru katolického duchovenstva a návrh na svolání III. sjezdu CMVKD, sign. 47 II, ka. 35.

pravidelné schůze diecézních výborů a celostátní instruktáže funkcionářů mírového hnutí.¹³¹

III. Celostátní sjezd katolického duchovenstva ukázal, v jakém stavu se hnutí nacházelo. Snaha o znovuzrození, o větší aktivizaci a vyrovnaní se s celkovým táním vztahů mezi Vatikánem a Československem byly hlavní důvody, proč byl sjezd svolán. Jeho detailní příprava ze strany orgánů komunistické strany zároveň ukazuje, do jaké míry bylo hnutí (ne)závislé na státu. Otázkou zůstává participace biskupů, kteří se sjezdu zúčastnili, konkrétně pak Eduarda Nécseye, Ambroze Lazíka, Róberta Pobožného a Františka Tomáška. Vysvětlením by mohla být jejich předchozí účast na Vatikánském koncilu, neboť jako přímí účastníci mohli referovat o jeho průběhu a zároveň by sjezd díky jejich přítomnosti mohl být vnímán jako legitimní hlas zástupců římskokatolické církve v Československu.

¹³¹ NA, fond Ministerstvo školství a kultury, Praha: Rozpracování usnesení III. sjezdu a plán na zlepšení práce MHKD, sign. 47 II, ka. 35.

8.4 Zánik Mírového hnutí katolického duchovenstva aneb Jozífku, odíd'!

Po III. Celostátním sjezdu hnutí usilovalo o znovuzrození. Předsednictvo se scházelo pravidelněji a více komunikovalo s duchovenstvem. Nespokojenost s dosavadní existencí hnutí však byla cítit téměř z každé diskuse. V březnu roku 1967 byl svolán diecézní mírový výbor v Českých Budějovicích.¹³² Kromě jejího předsedy Titmana se schůze zúčastnil také předseda hnutí Josef Plojhar. To duchovní ocenili, ale záhy se začaly diskutovat otázky týkající se současné církevní politiky – především nespokojenost s vyjednáváním mezi Československem a Vatikánem v otázce obsazení biskupských stolců. Jeden z přítomných kněží hovořil o tom, jak v zahraničí zaznívají hlasy, že hnutí je vlastně heretické uskupení. Další z přítomných vnesl dotaz, zda se kněží ve výrobě vrátí k vykonávání kněžské služby. Na všechny otázky postupně Plojhar odpovídal. Kněze ve výrobě rozdělil do tří skupin: ti, kteří mají opravdovou snahu se vrátit, dále kněží trpitelé, kteří svým postojem dělají ze sebe mučedníky, a do třetí skupiny zařadil ty, kteří se například oženili. Snaha o návrat duchovních do služby je možná pouze u první skupiny, navíc souhlas s jejich návratem leží především v rukou krajských církevních tajemníků. Zde je nutno podotknout, že z lednové schůze předsednictva MHKD u ministra školství Hájka vyplývá, že právě diecézní mírové výbory by měly schvalovat na základě návrhu církevního tajemníka souhlas s návratem do kněžské služby.¹³³ V případě označení hnutí jako heretického zdůraznil Plojhar předchozí církevní politiku, kdy jedním z prvních plánů byla přeměna římskokatolické církve v církev národní, odtržení od Říma, možnost manželství pro kněží, příklon k pravoslavné církvi moskevské, ale to vše díky hnutí a jeho představitelům nebylo realizováno, a tedy byla zachována věrnost k Vatikánu.

Celá schůze byla ze strany funkcionářů hnutí hodnocena kladně, a to i přesto „že nepřinesla žádné konkrétní směry pro další práci MHKD v ČSSR“. Tato věta v závěru dobře vystihuje nezpůsobnost představitelů hnutí zajistit jeho další rozvoj. Zároveň kritické hlasy zaznívající na jednání dávají nahlédnout, v jaké atmosféře se podobná jednání vedla. Neustále sílící kritika zevnitř hnutí podlamovala již tak křehkou stabilitu, kterou držela na nohách jen trpělivost ze strany státních představitelů.

¹³² NA, fond Ministerstvo školství a kultury, Praha: Zhodnocení diecézního shromáždění římskokatolických duchovních 14. března 1967, sign. 47 II, ka. 37.

¹³³ NA, fond Ministerstvo školství a kultury, Praha: Informace o přijetí představitelů Mírového hnutí katolického duchovenstva ministrem Dr Hájkem dne 5. ledna 1967, sign. 47 II, ka. 37.

Definitivní tečku za trváním mírového hnutí znamenal březen 1968. Dne 21. 3. 1968 pod tlakem kritiky svolal Josef Plojhar do Prahy zasedání rozšířeného předsednictva MHKD. Článek v *Lidové demokracii* osvětluje kritické hlasy, které zasedání předcházely: „*Diecézní výbor Mírového hnutí žádá neprodleně svolání mimořádného sjezdu Mírového hnutí katolického duchovenstva, který by zaujal stanovisko k lednovému zasedání ÚV KSČ a vnesl do své další práce demokratické principy. To znamená: demokratické zvolení předsednictva tajným hlasováním na základě předem prodiskutovaných kandidátek. Jen takto lze do odpovědných funkcí zvolit ty kněze, kteří budou mít důvěru, že z upřímného přesvědčení jsou nositeli demokratizace a jsou schopni připravit novou koncepci naší práce. V závěru resoluce se uvádí, že svolání mimořádného sjezdu je o to naléhavější, že bude v nejbližší době nutno formulovat požadavky týkající se praktického náboženského života věřících a kněží příslušným státním orgánům. Věci tak zásadní je třeba připravit v konkrétní neformální spolupráci s celou kněžskou veřejností.*

Na shromáždění bohoslovců římskokatolické CM teologické fakulty, které se konalo 13. března v Litoměřicích, bylo schváleno usnesení, v němž se mj. praví: Sledujeme se sympatiemi probíhající proces demokratizace naší společnosti, na jejímž zdravém vývoji se chceme podílet. Jsme však velmi znepokojeni některými projevy na únorovém zasedání MHKD, kde dosavadní církevněpolitická situace byla hodnocena jako příklad souladu mezi církví a státem. Takovéto výroky jsme nuceni konfrontovat se skutečností, která byla v minulých letech vytvořena a jejíž důsledky dodnes pociťujeme. V této souvislosti bohoslovci poukazují zejména na zbavení našich diecézí biskupů, zrušení klášterů, omezování duchovní činnosti kněží nezákonnými zásahy církevních tajemníků apod. Distančujeme se od každého postoje, který zavírá oči před těmito skutečnostmi. Mírové hnutí katolického duchovenstva – říká se dále v rezoluci – není dobrovolná organizace založená na demokratických principech. Nemá vůbec členské přihlášky ani řádnou registraci členů a byla od začátku ovládaná jednotlivci, kteří se nemohli opírat o důvěru duchovenstva a věřícího lidu. Nepovažujeme ji za oprávněnou mluvit za církev. Jediným oprávněným mluvčím, který je kompetentní vyjednávat v církevněpolitických záležitostech, je episkopát.“¹³⁴

¹³⁴ NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí – výstižkový archiv, Praha, inv. č. 1269, ka 1525.

Na zasedání byla vyslovena nedůvěra současnému vedení a byl vznesen požadavek, aby funkcionáři ze svých pozic odstoupili. Učinili tak Eduard Oliva, Antonín Stehlík a Václav Javůrek. Plojhar, Zámecký ani Horák však odstoupit nehodlali. Nakonec však oba slovenští funkcionáři rezignovali a Štefan Zámecký řekl Plojharovi: „*Jozífku, odíd! Ved' je to celé zbabrané, toto mierové hnutie za nič nestojí, dajme tomu pokoj, už tu zavadziam!*“¹³⁵ Plojhar poté ze své funkce odstoupil. Následně byl zvolen akční výbor katolického duchovenstva v čele s biskupem Tomáškem, který v dalších dnech připravil transformaci hnutí v novou organizaci, tzv. Dílo koncilové obnovy, jejíž oficiální sjezd se konal 14. 4. 1968 na Velehradě. Symbolicky se tedy místo, na kterém byl dán podnět ke vzniku mírovému hnutí, stalo i místem jeho zániku.¹³⁶

¹³⁵ Dostupné na: <http://www.impulzrevue.sk/article.php?300> [cit. 31-05-2017].

¹³⁶ JAKUBČIN P. (2012): *Pastieri v osídlach moci, Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948-1968*, Bratislava, Ústav pamäti národa, s. 81–82.

9. Katolická mírová hnutí v Polsku a Maďarsku

V této krátké kapitole bych rád poukázal na to, že katolické hnutí, které vědomě spolupracovalo s komunistickým režimem, nebylo činné pouze v Československu, ale existovalo i v jiných státech bývalého východního bloku. Model věrného hnutí nebyl žádnou poválečnou novinkou. Ve svém projevu ve Sklářské Porubě roku 1947 sdělil Andrej Ždanov taktiku, jak se vypořádat s katolickou církví. Nejdříve zničit hierarchii, biskupy uvěznit, poté zatknout nejreakčnější kněze a laiky a nakonec vytvořit okruh pokrokových kněží, kteří by byli ochotni spolupracovat s režimem. Již ve 20. letech se v Sovětském svazu utvořilo hnutí s názvem *Živá církev*, v rámci něhož působily skupiny loajálních kněží spolupracujících s bolševiky a tajnou policií GPU. S jeho pomocí se podařilo částečně zlikvidovat a ovládnout pravoslavnou církev.¹³⁷

Situace v Maďarsku v mnohém připomíná vývoj v Československu. V roce 1948 byl zatčen a odsouzen k doživotnímu vězení kardinál Mindszenty a v roce 1950 došlo k likvidaci řeholí. Tím byl eliminován i církevní vliv na školství, neboť jej zajišťovaly převážně řeholní řády. Zároveň byly zrušeny veškeré církevní spolky a zatčeny desítky katolických intelektuálů a kněží. První pokus o prorežimní katolické hnutí nastal již v roce 1947, kdy kněz Béla Varga založil kněžské mírové hnutí, které vydávalo vlastní časopis *Kříž*. Když Varga pochopil, že má hnutí fungovat jako klín v církevní jednotě, pokusil se ze země uprchnout, ale na hranicích byl zastřelen. V srpnu roku 1950 vzniká Mírový výbor katolického duchovenstva, v jehož čele stane Miklós Beresztóczy a Richard Horváth. Biskupská místa byla obsazena generálními vikáři z řad pokrokových kněží a zbytek dosud úřadujících biskupů se musel podílet na vedení mírového hnutí. Účast a participace kněží v tomto hnutí byla mnohem vyšší než v Československu, důvodem byla historická tradice sepětí světské moci s církevní, kdy katolická církev byla vždy úzce navázána na politické špičky a vzájemnou spolupráci. Po maďarské revoluci roku 1956 se část biskupů vrátila na svá místa v čele s arcibiskupem Groszem. Společně vydali kritiku mírového hnutí a založili nové mírové hnutí, tzv. *Opus Pacis*. Myšlenka, že nové hnutí bude spadat pod vedení episkopátu, byla příliš naivní.

¹³⁷ GRAJEWSKI A. (2002): *Jidášův komplex, Zraněná církev: Křesťané ve střední a východní Evropě mezi odporem a kolaborací*, Praha, PROSTOR, s. 21–23.

Pokrokoví kněží se za tiché podpory biskupů vrátili na své někdejší pozice a tento symbiotický vztah trval téměř do konce komunistického režimu v Maďarsku.¹³⁸

Situace v Polsku byla oproti jiným státům odlišná. Svou roli zde hrála silná religiozita, díky níž bylo nemožné aplikovat Ždanovův model rozvrácení církve. Polský episkopát fungoval navzdory několika pokusům o ovládnutí církve ze strany úřadů. Dalším důležitým faktem ve vztahu mezi církví a státem bylo uzavření dohody v roce 1950, kdy episkopát uznal komunistický režim a zároveň se distancoval od podzemních buněk bojujících proti režimu. Tato dohoda zajistila relativní funkčnost církve a také díky ní přežily i řeholní řády.¹³⁹

Hnutí pokrokových kněží se v Polsku sdružovalo ve dvou organizacích. Hnutí PAX, které svým charakterem bylo umírněnější a hledalo dialog s biskupy, a tzv. kněžské komise při ZBoWiD,¹⁴⁰ v jejichž řadách byli ambiciózní kněží, kteří spoléhali na to, že jim spolupráce zajistí kariérní postup. Polský kardinál byl po dlouhodobé kritice spolupráce kněží s režimem v roce 1953 internován. Ideové zaměření tzv. komise korespondovalo s náplní československého katolického duchovenstva. Boj za mír, kritika imperialismu v čele s Amerikou, ataky směrem k papežskému stolci a na polský episkopát – to byla hlavní náplň tzv. komisí.

Paralelní fungování dvou organizací sdružující vlastenecké kněze v Polsku mělo za následek snížení jejich podpory, navíc se navzájem oslabovaly neustálými výpady. Situace se nelíbila ani představitelům režimu, protože scházela pevná a jednotná základna loajálních kněží. Postupně se tyto organizace sjednotily pod hnutí PAX.¹⁴¹

Na příkladech Polska a Maďarska jsem chtěl ukázat, že československá prorežimní katolická hnutí sestávající z tzv. vlasteneckých kněží nebyla výjimkou, ale existovala i v dalších státech východního bloku. Důvodem, proč zde byla tato hnutí založena, byla zejména společná strategie v boji proti církvi, tak jak ji navrhli představitelé Sovětského svazu. Při srovnání Polské, Maďarské a Československé

¹³⁸ Tamtéž s. 96-120.

¹³⁹ KRYŇPÍNOVÁ, Tereza: *PAX a „vlastenečtí kněží“ v letech 1945–1956*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010. 61 s. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Michal Kubát, Ph.D. s. 20.

¹⁴⁰ Tzv. ZBoWiD (Związek Bojowników o Wolność i Demokrację) tedy Svaz bojovníků za svobodu, pod jehož direkcí vznikly kněžské komise sdružující pokrokové kněze.

¹⁴¹ KRYŇPÍNOVÁ, Tereza: *PAX a „vlastenečtí kněží“ v letech 1945–1956*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010. 61 s. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Michal Kubát, Ph.D. s. 28–40.

situace však uvidíme jeden zásadní rozdíl. Obě sousední země dospěly k dohodě mezi státem a církví, která zaručovala funkčnost a chod římskokatolické církve, byť za cenu nemalých ústupků. Naproti tomu v Československu, kde zástupci církve k dohodě s představiteli státu nedospěli, byla činnost církve omezena a ze strany úřadů musela snášet horší perzekuci, než tomu bylo v případě Polska a Maďarska.

10. Josef Plojhar, vlastenecký „kněz“

Jednu z nejdůležitějších rolí při formování vztahů mezi státem a církví hrál Josef Plojhar. Jeho role jako politického poradce či jako „zástupce“ římskokatolické církve je neoddiskutovatelná. Poněkud složitější je pak porozumět jeho mentalitě a konkrétnímu jednání. Jaký vztah měl k církvi a socialismu? Dnes je vnímán jako vrcholný kolaborant a odpadlík od víry. Vzhledem k jeho činům a způsobu chování je to s odstupem času i pochopitelné, ale otázkou zůstává, zda je vůbec možné mu porozumět. V bakalářské práci jsem studoval jeho předúnorový život, odkud a z jaké rodiny a sociálního zázemí pocházel, jeho život mezi válkami a hlavně během jeho uvěznění v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald.¹⁴²

Podle mého soudu právě válečná zkušenost významně ovlivnila jeho další směřování a způsob života. Téměř z každého jeho projevu silně zazníval antifašistický postoj, obavy ze Západního Německa a celkové mezinárodní situace. V této roli bojovníka za mír byl Plojhar nejsilnější a zároveň nejvěrohodnější. Když v roce 1951 obdržel v Karolíně pražské Karlovy Univerzity doktorát theologie honoris causa, ve svém projevu řekl: *„Pan děkan odůvodnil čest, které se nám dostává, naší prací pro mír. Co může být srdci a přesvědčení kněze bližší nežli práce pro to, co je nejkrásnější v lidském i křesťanském smyslu. Vždyť mír a pokoj je základem křesťanského učení. [...] Měl jsem příležitost na varšavském kongresu obránců míru slyšet autentické vyprávění, ale i vidět fotografie a film z nynější války na Koreji. Tu jsem si řekl na podkladě šesti let strávených v koncentračním táboře nacistů, že američtí imperialisté, kteří vraždí ženy a děti, nejsou pouze dobrými žáky svých nacistických učitelů, ale že zde platí naše průpověď, že učeník je nad mistra. V takové době žít, znamená zamyslet se nad velkým posláním člověka. Mír má naplnit celé lidstvo. Sv. Augustin, jeden z největších vykladačů a systematiků teologie, odmítá co nejrozhodněji válku a klade jako vzor křesťana život v míru. [...] Dvakrát přišlo z východu jasné světlo, které zazářilo do srdcí lidstva. Po prvé, když se naplnil čas, kdy byly zaplašeny temnoty rozumu i srdce a políbily se nebe se zemí, po prvé – ex oriente lux – z východu zazářilo světlo, když hvězda betlémská zvěstovala narození Nejvyšší lásky. A po druhé – když na troskách hrůz první světové války vzešlo lidské bídě nádherné světlo Velké říjnové revoluce – po druhé: ex oriente lux.*

¹⁴² Archiv KZ – Gedenkstätte Buchenwald – Josef Plojhar.

Mnozí by nám chtěli namluvit, že tato dvě světla, tyto dva ohně, se musí navzájem pohlcovat. Ne! Plameny se spolčují v sytý žár a v tomto žáru obou plamenů z východu společně kujeme nové heslo: Ex oriente pax – Z východu mír! Všichni lidé dobré vůle si musí podat ruce k této práci pro záchranu lidského štěstí. Když se nám toto dílo podaří, pak v novém, důstojném a sociálně spravedlivém světě uskuteční se to ideální, pro život určené slovo žalmisty Páně: „Iustitia et pax osculatae sunt – Spravedlnost a mír se políbily.“¹⁴³

Tento projev ukazuje, do jaké míry byl Plojhar ovlivněn svým vězněním a zkušenostmi z války. Zároveň dává poznat, jaké konstrukce a vzájemná pojítka nalézal ve vztahu mezi socialismem a křesťanstvím. Paradoxně právě Plojhar je snad nejlepší ukázkou myšlenkového světa socialismu. Tím, že se stal aktivním účastníkem a tvůrcem mírové ideologie, mu umožnilo věrohodně koncipovat myšlenky a názory, a tím ovlivňovat masy dalších. V úloze kněze byl uměle udržován představiteli režimu. Jako duchovní a zároveň člen vlády propůjčoval jistou legitimitu státu ve vztahu k církvi a navenek budil zdání náboženské svobody v Československu. Sám se však jako kněz již necítil, jak dokládá i rozhovor s paní Kolmanovou, která žila s Plojharem ve společné domácnosti: *„K tomu abych byl věřící, k tomu abych komunikoval s bohem, k tomu nepotřebuji kostel a církev svatou. Už můj dědeček říkával, že má k bohu kolikrát blíže v lese než v kostele. A právě proto, že ten strejda (Plojhar) poznal tu církev svatou jak z té stránky lepší, tak z té stránky horší, která mnoha lidem možná zůstává skryta, tak on říkal, že dějiny církve byly dějiny boje o moc a majetek. Samozřejmě byly výjimky, ale tohle byl jeho názor, který pochopitelně přispěl nějakým způsobem k tomu, že měl vztah k církvi, jaký měl, že nemusel s ní být v neustálém kontaktu.“¹⁴⁴*

Hodnotit činy Josefa Plojgara a celkově mu porozumět je pro jednotlivce snaha natolik složitá, že by si to zasloužilo větší zájem o něho v odborných kruzích. V rámci takového výzkumu je ale nutné přistupovat k tématu s odstupem a „oddémonizovat“ jeho osobu jakožto odpadlíka a kolaboranta. Josef Plojhar stál u zrodu mírového hnutí katolického duchovenstva, který však byl zároveň i jedním z důvodů jeho neúspěchu. Svým někdy až fanatickým vystupováním si mezi církevními kruhy vysloužil nálepku démona již v průběhu fungování hnutí, což sráželo jeho autoritu a hnutí odsoudilo

¹⁴³ PETERA R. (1951): *Pocta bojovníkům za mír*, Praha, PK ČSL, s. 22-25.

¹⁴⁴ Přepis rozhovoru s ing. Kolmanovou, vedl dr. ing. Alois Kříšťan, Th.D., zima 2007, za poskytnutí rozhovoru děkuji PhDr. Tomáši Veberovi.

k zániku. Ze Sjezdu obránců míru v Praze se dochoval záznam ve filmovém týdeníku, který zachytil Josefa Plojgara a jeho řeč. Více než slova snad zaujme jeho plamenné vystupování. Výrazná gestikulace, rychlá a velmi hlasitá mluva, důraz na některá slova a celková dikce jako by připomínala vystoupení Adolfa Hitlera.¹⁴⁵ Jako řečník a agitátor působil Plojhar nesmírně přesvědčivě, leč jeho přemíra mu zároveň ubírala na vážnosti.

Události Pražského jara společně s celkovou personální obměnou napříč veřejným prostorem citelně zasáhly i Josefa Plojgara. Konec „jeho“ Mírového hnutí a odvolání z funkce předsedy 21. 3. 1968 byl začátkem jeho konce. Ve dnech 30. – 31. 3. téhož roku zasedal Ústřední výbor Československé strany lidové, na němž rezignoval na svoji funkci předsedy strany a byl zvolen pouze čestným předsedou. Na začátku dubna přišel i o post ministra zdravotnictví, zároveň nový Ústřední výbor ČSL překvalifikoval jeho zvolení a připravil ho i o čestné předsednictví. Během několika dní tak Plojhar ztratil své dlouho budované postavení.¹⁴⁶

Jeho částečný návrat do politiky jakožto poslance Sněmovny lidu Federálního shromáždění v období normalizace byl jen nepatrným dovětkem jeho předchozí kariéry. Byl až příliš zkompromitovanou postavou poúnorové politiky. O jeho renomé hovoří například i článek „Pozvali jsme Rusy“, který vyšel v německém deníku *Der Spiegel* v lednu 1971. Text uveřejnil jména osob, které údajně podepsaly tzv. zvací dopis ze srpna 1968, mezi signatáři byl uveden i Josef Plojhar.¹⁴⁷ Tato informace se později ukázala jako mylná, přesto nám ukazuje, co si o něm veřejnost myslela a jakou úlohu mu přisuzovala.

¹⁴⁵ Archiv ČT, Československý filmový týdeník 1951/4, IDEC 20132424201/0296, [cit. 15-06-2017].

¹⁴⁶ URIANEK K., MICHÁLKOVÁ M. (1991): *Československo 1966–1971 – přehled událostí*, Praha, Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1966 -1970, s. 69–88.

¹⁴⁷ Tamtéž s. 705. Mezi dalšími údajnými signatáři byli Jan Piller, Drahomír Kolder, Oldřich Švestka, Vasil Biřak, Antonín Kapek, Alois Indra, Václav David, Karel Mestek, Bohuslav Laštovička, gen. Otakar Rytíř, Miroslav Mamula, Jiří Hendrych, Pavel Auersperg, Jaroslav Havelka, František Havlíček, Jan Němec, Rudolf Horčic, Miroslav Sulek, Karel Hoffman, Oldřich Pavlovský, Viliam Šalgovič, Bohuš Chňoupek, Vilém Nový, Jaromír Hrbek.

11. Závěr

Ve své diplomové práci jsem se věnoval tématu mírové ideologie v Československu a v katolických mírových hnutích. Pro název práce jsem záměrně zvolil množné číslo, protože jsem se v ní zabýval nejen Mírovým hnutím katolického duchovenstva, ale také tzv. Katolickou akcí. Jak jsem ukázal v kapitole pojednávající o této organizaci, nesla i ona prvky mírového hnutí. Na pozadí předchozího historického vývoje jsem popsal, jaké kroky formovaly mírová a pacifistická hnutí nejen v Evropě, ale i v Americe, tak aby bylo možno snáze porozumět tomu, na základě čeho se poválečné mírové myšlenky etablovaly v organizaci, jako byla například Světová rada míru či právě Mírové hnutí katolického duchovenstva. Při podrobnějším rozboru jejich vzniku jsem se snažil ukázat na konkrétní geopolitické a ideové pohnutky, které vedly k jejich založení.

Poválečný vývoj, strach a nová vlna zbrojení je téma velmi rozsáhlé a ve své práci si nekladu ambice na detailní analýzu poválečných poměrů. Mým cílem bylo zasadit vznik Mírového hnutí katolického duchovenstva do širšího rámce, aby čtenář pochopil, že existovala řada nejen vnitřních, ale také vnějších, mezinárodních vlivů. Vznik hnutí byl konkrétním vyústěním dlouhodobějšího procesu, s nímž představitelé komunistického režimu operovali a který v mnohých případech také využívali ve svůj prospěch. Mírová ideologie se stala významnou součástí legitimizace poúnorových poměrů nejen v Československu, ale také v dalších státech východního bloku.

V rámci bádání o katolickém mírovém hnutí jsem si položil otázku, nakolik byly její koncept a náplň totožné či srovnatelné s profánními organizacemi, jako byl například Československý výbor obránců míru, nebo především sledoval jiné cíle, hlavně ovládnutí církve a vznik církve národní. Co se týká této činnosti, byl určující strategií plán z roku 1947 o vypořádání se s církví v komunistických režimech. Oslabení struktur a hierarchie římskokatolické církve, likvidace řeholních řádů, omezení vlivu tzv. reakčních kněží, omezení vlivu církve ve školství a v neposlední řadě využití loajálních duchovních ochotných ke spolupráci zcela korespondovalo s původně navrženou strategií. Je třeba přiznat, že v této oblasti se situace liší od jiných států, jak jsem se snažil ukázat na příkladu Polska a Maďarska. Důvodem byla skutečnost, že československý episkopát nepřistoupil na dohodu mezi státem a církví jako ve zmíněných zemích, a tudíž jeho pozice byla slabší a situace horší.

Využití tzv. vlasteneckých kněží bylo předem připravené a inspirované historickou zkušeností prorežimního hnutí *Živá církev* působící ve 20. letech v Sovětském svazu. Jen bylo nutné dát tomu odpovídající formu poplatnou době. V rámci toho byla s úspěchem využita převážně válečná zkušenost a touha po míru. Domnívám se, že kněží jako Plojhar či Beneš byli velmi ovlivněni zkušenostmi z věznění v koncentračních táborech a z války samotné. Plojharova nenávist k nacistickému režimu a poválečným představitelům Západního Německa jistě sehrála rozhodnou roli v jeho participaci na mírovém katolickém hnutí. Jedním z konceptů představitelů režimu byla likvidace katolické církve a její transformace v církev národní, k čemuž nedošlo.

Václav Vaško v článku v *Katolickém týdeníku* nesouhlasí s tezí, že církev přežila jen díky dvěma „pákám“, a to kardinálu Tomáškovi a Mírovému hnutí katolického duchovenstva. Jeho názoru chci oponovat. Dle mého soudu právě díky tomuto hnutí byla zajištěna kontinuální linie fungování církve. Kněží sdružující se ve vedení tohoto hnutí totiž zastávali vysoké církevní úřady a nadále spravovali diecéze, takže nedošlo k jejich faktickému zrušení, což by bez přítomnosti většiny biskupů nebylo těžké učinit. Ostatně představitelé režimu nekompromisně ukázali, že rozhodnout o internaci kněží a zrušení řeholních společenství je z hlediska mocenského aparátu velmi snadné, a narušení katolické církve tedy mohlo mít ještě mnohem větší následky, než jaké ve skutečnosti utrpěla. Existence hnutí tedy zajistila možnost formálního fungování římskokatolické církve v Československu, i když za cenu řady ústupků a přesto, že bylo hnutí vnímáno jako schizmatické. Tento aspekt je však z hlediska jejího přičinění málo podstatný. Dynamika vztahu mezi státem a Mírovým hnutím byla závislá především na jeho aktivitě. Ta ale postupem času upadala, což bylo zapříčiněno nejenom jeho členy, ale také postupným vylepšením vztahu mezi představiteli režimu a církví a nalezením jakéhosi *statu quo*. Tak jako bylo hnutí důležité pro kontinuitu církve, tak bylo důležité i v rámci budovatelského úsilí a přesvědčování věřících. Kněží byli využíváni jako političtí a hospodářští agitátoři k podpoře a legitimizaci komunistického režimu. Vše zaštiťovala představa celosvětového míru.

Řada navazujících otázek by si zasloužila samostatný výzkum. Například v případě činnosti a úlohy kardinála Tomáška se nabízí podrobná mikrohistorická sonda do Olomoucké arcidiecéze, analýza československého výboru obránců míru a vzájemná kooperace mezi hnutími, a to jak profánními tak církevními. Konkrétně by bylo

zajímavé srovnat například zaměření Mírového hnutí katolického duchovenstva s mírovou politikou protestantských církví, zejména církve Československé, a to, jak navazovaly na globální kontext. Zvláště pozoruhodná by byla analýza, zda a do jaké míry ovlivnilo Mírové hnutí budoucí míru religiozity, a to především na Českém území. V neposlední řadě se naskytá otázka, nakolik se MHKD zasloužilo o hmotné zabezpečení duchovních a stav církevního majetku.

Seznam literatury

- BAHYNKA M. (1980): *Vítězslav Nezval, Zpívám zpěv míru, Máj*, Praha.
- BALÍK S., HANUŠ J. (2013): *Katolická církev v Československu 1945–1989*, Brno, CDK.
- BIEDERMANN H. (2008): *Lexikon symbolů*, Praha, BETA.
- DEMEL Z. (2008): *Pod dohledem církevních tajemníků, Omezování činnosti katolické církve v Československu 1945–1989 na příkladu jihočeského regionu*, Brno, CDK.
- FIALA P., FORAL J., KONEČNÝ K., MAREK P., PEHR M., TRAPL M. (2008): *Český politický katolicismus 1848–2005*, Brno, CDK.
- FURET F. (2000): *Minulosť jednej ilúzie*, Bratislava, Agora.
- GRAJEWSKI A. (2002): *Jidášův komplex, Zraněná církev: Křesťané ve střední a východní Evropě mezi odporem a kolaborací*, Praha, PROSTOR.
- HEJL V. (1990): *Zpráva o organizovaném násilí*, Praha, Univerzum.
- HOFFMANN B. (1946): *A kdo Vás zabije*, Přerov, Společenské podniky v Přerově.
- JAKUBČIN P. (2012): *Pastieri v osídlach moci, Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948–1968*, Bratislava, Ústav pamäti národa.
- KALINOVÁ L. (2004): *Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti v letech 1945–1948*, Praha, ÚSD AV ČR.
- KAPLAN K. (2012): *Národní Fronta 1948–1960*, Praha, Academia.
- KAPLAN K. (1997): *Pět kapitol o únoru*, Brno, DOPLNĚK.
- KAPLAN K. (1993): *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*, Brno, DOPLNĚK.
- KNAPÍK J. (2004): *Únor a kultura, sovětizace české kultury 1948–1950*, Praha, Libri.
- KRYNČÍNOVÁ T. (2010): *PAX a „vlastenečtí kněží“ v letech 1945–1956*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 61 str. Vedoucí bakalářské práce doc. PhDr. Michal Kubát, Ph.D.

MACURA V. (1992): *Šťastný věk, symboly, emblémy a mýty 1948–1989*, Praha, Pražská imaginace.

NEČASOVÁ D. (2011): *Buduj vlast – posílíš mír, Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955*, Brno, Matice moravská.

OPATRNÝ A. (2003): *Pastýřské listy 1945–2000*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství.

PETRUSEK M. a kol. (1996): *Velký sociologický slovník*, Praha, Karolinum.

RANDÁK J. (2015): *V záři rudého kalicha, Politika dějin a husitská tradice v Československu 1948–1956*, Praha, NLN, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

VAŠKO V. (2004): *Dům na skále, Církev zkoušená*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství.

VAŠKO V. (2007): *Dům na skále, Církev bojující*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství.

VAŠKO V. (1994): *Kardinál Tomášek, Svědectví o dobrém katechetovi, bojácném biskupovi a statečném kardinálovi*, Praha, ZVON.

VODIČKOVÁ S. (2013): *I zvíře mělo více útrpnosti než člověk*, Praha, ÚSTR.

VODIČKOVÁ S. (2009): *Uzavírám vás do svého srdce*, Brno, CDK.

URIANEK K., MICHÁLKOVÁ M. (1991): *Československo 1966–1971 – přehled událostí*, Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1966–1970, Praha.

Dobová literatura

BENEŠ J. (1964): *Ač zemřeli, ještě mluví*, Praha, Česká katolická Charita.

Čeští spisovatelé korejským dětem (1952), Praha, SNDK.

NEJEDLÝ Z. (1955): *Nedělní epištoly 1950*, Praha, Státní nakladatelství politické literatury.

PETERA R. (1951): *Pocta bojovníkům za mír*, Praha, PK ČSL.

- PETERA R. (1952): *Církev s lidem v boji za mír*, Praha, Vyšehrad.
- PELIKÁNOVÁ J. (1973): *Poválečné mírové hnutí*, Praha, Univerzita Karlova.
- PLOJHAR J. (1955): *Pevný základ naší bezpečnosti a míru*, Praha, Lidová demokracie.
- PLOJHAR J. (1974): *Výmar, Buchenwald*, Praha, Vyšehrad.
- Přehled historických dat* (1953), Praha, Státní nakladatelství politické literatury.
- Strategie míru proti strategii konfrontace* (1984), Praha, Svoboda.
- SVOBODA B. E. (1956): *Světové mírové hnutí*, Praha, ČSVOM.
- SVOBODA B. E. (1951): *Buduj vlast – posílíš mír*, MÍR, Praha.
- TOUŠKA F. (1951): *Československý lid v boji za mír*, Praha, Vyšehrad.

Články

- HALKO J. (2008): *Církev, Mierové hnutie katolíckeho duchovenstva a Dielo koncilovej obnovy v roku 1968*. In: <http://www.impulzrevue.sk/article.php?300>.
- MARLIN F. (1998): *Le réflexe antifasciste. Les comités de lutte contre le fascisme et la guerre dans le Loiret (1934–1936)*. In: http://www.persee.fr/doc/xxs_0294-1759_1998_num_58_1_3744.
- MAZUY R. (1993): *Le Rassemblement Universel pour la Paix (1931–1939) : une organisation de masse?* In: http://www.persee.fr/doc/mat_0769-3206_1993_num_30_1_404091.
- WEIS M. (2002): *Osudy katolické církve na jihu Čech – diecéze v období správy kapitulním vikářem Antonínem Titmanem*. In: <https://www.studiatheologica.eu/pdfs/sth/2002/04/08.pdf>.
- SABROW M. (2012): *Socialismus jako myšlenkový svět – Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě*, in: *Soudobé dějiny XIX/2*.
- TITZL B. (2001): *Podpisové akce za mír*. In: *Securitas Imperii VII*, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinu komunismu.

VAŠKO V. (1996): *Mírové hnutí katolického duchovenstva – Pátá kolona v církvi*, in: Katolický týdeník, příloha Perspektivy 10.

Seznam zkratek

ASPI	Automatizovaný systém právních informací
CIA	Central Intelligence Agency
CND	Campaign for Nuclear Disarmament
CMVKD	Celostátní mírový výbor katolického duchovenstva
ČR	Česká republika
ČSL	Československá strana lidová
ČSVOM	Československý výbor obránců míru
DMV	Diecézní mírový výbor
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
KA	Katolická akce
KCT	Krajský církevní tajemník
KNV	Krajský národní výbor
KSČ	Komunistická strana Československa
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy
MHKD	Mírové hnutí katolického duchovenstva
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
NA	Národní archiv
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NF	Národní fronta
OCT	Okresní církevní tajemník
ONV	Okresní národní výbor
PSP ČR	Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky

SOA	Státní oblastní archiv
SÚC	Státní úřad pro věci církevní
USA	United States of America
ÚV	Ústřední výbor
OPC	Office of Policy Coordination
OSN	Organizace spojených národů
ÚAV	Ústřední akční výbor
ZBoWID	Związek Bojowników o Wolność i Demokrację